

КАРЕЛ ЧАПЕК

ЖИВОТЬ И ТВОРЧЕСТВО

НА КОМПОЗИТОРА ФОЛТИН

Превод от чешки: Васил Самоковлиев, 1983

chitanka.info

I.

ОКОЛИЙСКИЯТ СЪДИЯ ШИМЕК ПРИЯТЕЛ ОТ МЛАДЕЖКИТЕ ГОДИНИ

Запознах се с Беда Фолтен — тогава той все още надписваше ученическите си тетрадки Бедржих Фолтин — когато бях почти на шестнайсет години. Бях се прехвърлил в шести клас на гимназията, където учене и Фолтин, и случайността, която тъй често направлява съдбата на младите хора, ме сложи да седна до него на изподраскания и разнебитен чин.

Спомням си шестокласника Фолтин така добре, сякаш сам го виждам вчера: източен юноша с нежна кожа и гъсти, ситно къдрави златистокестеняви коси, за които очевидно полагаше големи грижи; имаше светлосини, късогледи изпъкнали очи, дълъг нос и силно хълтнала брадичка; големи вечно потни ръце, които не знаеше къде да дene, и въобще уплашен и стеснителен вид на момче в пубертета. Винаги изглеждаше така, сякаш някой го е обидил, на което той отвръщаше с мълчаливо и предизвикателно презрение. На пръв поглед никак не ми хареса; освен това знаех, че в класа той няма нито един приятел и че високомерно избягва всякакви контакти с останалите момчета.

Не мога да кажа, че бях кой знае колко добър ученик, но поне упорито и мрачно се борех с училището, учението и учителите; бях дребен на ръст, късокрак и грозноват хлапак, а това ме изпълваше с войнствено чувство да не се предавам. Вероятно тъкмо затова успях да избутам успешно училището, макар и с хиляди мъки. Фолтин бе много по-зле от мене: ужасно му се искаше да изпъкне с нещо, а бе безнадеждно стеснителен; вкъщи зubreше като луд, но когато го вдигнеха на дъската, брадичката му почваше да трепери и не можеше дума да обели; само нервно прегъръщаше и адамовата му ябълка подскачаше по дългия му мек врат.

— Седнете си, Фолтин — казваше през зъби учителят почти с погнуса. — Вместо да се занимавате с къдриците си, по-добре да бяхте научили математиката!

Съкрушен, Фолтин си сядаше, продължаваше да прегъльща, а воднистите му очи се наливаха със сълзи; устните му все още мърдаха, сякаш едва сега формулираха правилния отговор. За да не проличи, че всеки миг може да се разплаче, страхотно се намръщаше и вирваше надменно глава, с което искаше да покаже, че ни най-малко не го интересуват нито двойката, нито учителят, нито математиката и изобщо училището. Учителите не го обичаха и го тормозеха както си искаха. Беше ми жал да го гледам до себе си с разтреперана брадичка и подскачаща адамова ябълка и почнах да му подсказвам. Отначало, кой знае защо, се обиди:

— Нямам нужда от помощта ти, разбра ли? — шепнеше ми ядосано и с пълни със сълзи очи, докато сядаше на мястото си, след изкараната с голяма мъка тройка по латински език. — Никого за нищо не съм молил!

Но той свикна да му помагам; учеше много по-съвестно и постарателно от мен, беше способен и необичайно схватлив, но изглежда нямаше необходимото самочувствие или бог знае какво; на мен нищо не ми се удаваше толкова лесно, но затова пък не ми липсваше смелост. Не след дълго Фолтин вече изцяло разчиташе на мен и приемаше всичко това като служба, разбираща се от само себе си, даже ми се разсърдваше жестоко, ако някой път пропуснеш да му напиша домашното, при което си придаваше толкова надменен и нещастен вид, че едва ли не трябваше да го моля за прошка. И аз продължавах да му служа.

Доколкото знам, и той като мен произхождаше от бедно семейство; баща му бе чиновник или нещо подобно. Живееше у леля си — стара мома от местния хайлайф, но от какво в същност живееше тя, никой не можеше да каже, вероятно от наеми; само че не мога да си представя как може някой да се издържа с това, което получава от един беден гимназист. Винаги съм си мислел, че живее като молец — от старите вълнени пелерини и шалове. Тя обичаше безкрайно своя Бедржишек, както го наречаше, и го глезеше, доколкото ѝ позволяваше беднотията. Те се заяждат с Бедржишек, оплакваше се тя, защото е много по-талантлив от тях; един ден той обаче, ще им покаже на какво

е способен и тогава всички ще се срамуват от себе си! „Все ми е едно кой какво мисли за мене, лельо — отвръщаше Фрицек с болезнено високомерие и отмяташе гледаната си грива. — Ако не бе татко, отдавна да съм зарязал това глупаво училище... Аз зная с какво трябва да се занимавам, има да се чудят тогава!“

Често ходех у тях да си пишем с Фрицек домашните. Живееха в малка стаичка и кухня; половината от стаята заемаше старо раздрънкано пиано като паметник от времето, когато лелята с ръкавици до лактите, както се среща по фотографиите, се е учила да свири „Молитва на девата“ и „Вечерни звънчета“. Постепенно, както това става при момчетата в пубертета, се сприятелихме. Странна двойка бяхме; той — дълъг, с нежно моминско лице, сини очи и златисти гъсти къдрици; аз — набит, възчерен, със сресана нагоре четина — накратко, момчетата ни се присмистваха за този съюз. Веднъж бяхме седнали у тях и си говорехме за какво ли не; здрачаваше се, печката бутеше, а мене просто сърцето ме болеше от изблика на внезапно и необяснимо умиление; Фрицек се бе умълчал и само от време на време прокарваше през косите си дългите си бледи пръсти.

— Почакай малко — прошепна тайнствено той и изчезна в кухнята.

След миг се върна; облякъл бе някакъв виолетов копринен халат и крачеше като лунатик, сякаш се възнасяше. Вдигна мълком капака на пианото, седна на столчето и започна да импровизира. Знаех, че взема уроци по пиано, но това бе ново за мен. Фрицек свиреше, преминавайки от мелодия към мелодия, с отметната назад глава и затворени очи; след това отново се навеждаше ниско над клавишите, като прекършен, и едва-едва ги докосваше. Когато мелодията се усилваше, той се изправяше, сякаш нейното форте го издигаше и понасяше, след туй ликуващо удряше по клавишите, отметнал назад глава; той остана така и след като пианото загълхна, с бледи, вторачени сякаш в някакъв отвъден свят очи и тежко, поривисто дишаше.

Аз не разбирам от музика; мене еднакво може да ме плени както латерната, така и класическата музика, но кое е по-добро не мога да кажа. Музикалният екстаз на Фолтин по-скоро ме изплаши; малко се срамувах за него и същевременно се чувствувах очарован.

— Прекрасно беше! — изрекох с възхищение.

Фрицек сякаш се пробуди от сън, прекара ръка по челото и стана.

— Извинявай — промълви той, — но когато ме завладее, не мога иначе... Това е по-силно от мен.

— А защо ти е този виолетов халат? — попита.

Фрицек сви рамене.

— Винаги го обличам, когато свиря. Иначе не мога да творя, разбираш ли?

Нишо не разбирах, но пък и не бях сигурен, дали всичко това е свързано по някакъв начин с музиката. Фолтин се приближи до мен и ми подаде ръка.

— Слушай, Шимек, никому ни дума. Това е нашата тайна.

— Кое това? — попита аз недоумяващо.

— Че съм артист — прошепна Фолтин. — Нали знаеш, момчетата ще се смеят, а даскалите още повече ще се заяждат с мен. И без това ги е яд, че плюя на тяхното учение. Не можеш да си представиш колко унижен се чувствувам, когато трябва да повтарям всички техни думички и формули. В клас аз просто седя и слушам музика, музика...

— Отдавна ли знаеш, че си артист?

— Отдавна. Преди две години бях на един концерт... бе нещо потресаващо! Този човек така свиреше, че косите му падаха на клавишите... Тогава го разбрах. Почакай — въздъхна той тайнствено, — пипни ме тук, по слепоочията. Чувствуващ ли?

— Какво? — учудих се аз. Напипвах само косите му — къдрави и гъсти като на пудел.

— Какви изпъкнали слепоочия имам. Това означава изключителен музикален талант. То е всеизвестно — добави той небрежно. — Както и пръстите ми. Аз вземам десет клавиша като едното нищо. Не се чуди, на мен ми трябва гаранция, че ще постигна нещо в изкуството. А аз чувствувам това, Шимек, аз го зная с положителност...

Помня всичко като да бе днес. В стаята на лелята започна да се смрачава, само от време на време проблясваше по някое въгленче, докато падаше през скарата. Седяхме хванати за ръце, две бедни смутени момчета; ръката му бе неприятно студена и влажна, но в този миг я стисках развълнуван с преливащо от обич и възторг сърце.

— Фрицек — шепнех, — Фрицек...

— Наричай ме Беда — поправи ме нежно Фолтин, — но не и в училище, само когато сме двамата, нали разбираш? Това е артистичното ми име: Беда Фолтен. Никой не бива да го узнае. Беда Фолтен — повтори той с наслаждение. — А ти какъв псевдоним би си измислил?

— Шимон — отвърнах, без да се замисля. — Беда, ти не пишеш ли стихове?

— Стихове ли? — проточи той неуверено. — Но защо? Ти пишеш ли?

— Пиша — най-сетне това, което от известно време ревниво ме измъчваше, беше казано. Не си въобразявай, драги Фрицек, че само ти имаш своя голяма тайна! — За сега имам само няколко тетрадки — добавих скромно.

Фрицек ме прегърна.

— Значи ти си поет! Виждаш ли, а аз дори не предполагах... Шимон, ще ми покажеш ли стиховете си?

— Някой друг път — смънках смутено. — А ти защо не пишеш?

Фрицек вторачи очи в тъмнината.

— Аз ли? Как да ти кажа, това е твърде странно, но аз мисля в стихове; започна ли нещо да си мърморя, то излиза стихотворение. Не бих смогнал дори да ги записвам; просто бликат у мен от само себе си...

Малко ме беше яд, че при него това става толкова лесно; моите стихове се раждаха с кръв и пот, с гризане на перодръжката и бясно задраскване на написаното; вероятно бе така, защото бях упорито, мрачно пролетарско момче — липсваше ми явно онзи вътрешен дар божи! Никога не съм си въобразявал, че стиховете ми са кой знае какви, и все пак, сега ме потискаше мисълта, че сигурно не ме бива и че само се насиљвам с това стихоплетство. Сега, естествено, зная, че всичко е било обикновено пубертетско фукане; днешните момчета излизат от тази възрастова криза по-скоро със спорт и цинизъм, но по наше време спортът не беше много на мода; при нас този преход протичаше по-скоро духовно и нравствено; почти половината от момчетата в класа пишеха тайно стихове. Е, скоро и аз като другите се отказах; наистина, по-късно тук-таме публикувах по някое и друго стихотвореници, но това вече никой не го помни — дори и самият аз.

Само си мисля, колко ли са били безжизнени и незрели тези мои шестокласнически стихчета.

— Ето, чуй например тия стихове — обади се Фрицек от тъмното. — Стоеше ти гола в сребристия кръг от брези...

Почервянях, въпреки тъмнината.

— Ти... си виждал...

— Виждал съм.

— Къде?

— Не мога да ти кажа. Казваше се... Мануела. — Той прокара ръка през косите си. — Нямаш си представа, Шимон, колко нещо съм преживял вече. Всеки артист трябва страшно много да преживее. Аз познавам вече толкова жени...

— Оттук ли? — изразих съмнение аз. Чудно ми беше, нали познавах Фрицек като нерешителен.

— Не, от къщи. Близо до нас има графски замък. А баща ми е управител на графа. Една вечер графинята ме чула как свиря на пиано... и оттогава почна да ме кани в замъка. Ония брези са там, в парка... Аз си имам ключ от вратите на парка. Къде ти тук! Тук с никого не искам дори да разговарям... Това не е среда за мен. Там, в замъка, имат двестагодишен клавесин и аз свиря на него; в червения салон горят само свещи в сребърни свещници... Графинята е голяма почитателка на музиката; винаги ще зарови пръсти в косите ми... — И Фрицек сладострастно простена.

— Красива ли е? — В тъмното и отдалеч всичко ми се струваше възможно.

— Една такава зряла красота — поде Фолтин като голям познавач. — Аз в същност... давам уроци по пиано на нейната дъщеря. Възпитана е в испански манастир...

— Тя ли е Мануела?

— ... Не. Казва се Изабел Мария Долорес. Та тя е още дете, приятелю; на шестнайсет години е — рече с мъжка снизходителност той. — Наистина, изглежда, че е влюбена в мен; но аз, нали разбиращ... — Сви рамене. — Графът има такова доверие... Много е сложно. Един-единствен път съм я целувал, но нямаш представа колко огън има в нея... Какво пък! Артистът не бива да има никакви скрупули, не смяташ ли? Той не бива да се ограничава; та нали твори от това, което е преживял... Велико нещо е да си артист, нали? Дай си

ръката, Шимон! Обещай ми, че никому няма да разкажеш... за контесата, и изобщо. Имам ли честната ти дума?

— Честна дума! — Ръката му бе още по-мокра и по-студена от преди и трепереше от вълнение.

— И ако искаш да знаеш... ако искаш да знаеш... контесата също ми даде доказателства за своята любов. Ти си поет, Шимон, ти ще разбереш... Ти също плюеш на предразсъдъците, нали? Да знаеш само колко е красива Изабел! Ти не познаваш мята двойствен живот, Шимек, ти ме знаеш само от училище; за твоето съдение, аз... аз живея като артист, нали разбиращ? Безумно... неудържимо... с всеки свой нерв.

— През цялото това време конвултивно свиваше и разпушташе големите си мечешки лапи, сякаш ловеше нещо с тях. Бях объркан; искаше ми се да вярвам във всичко романтично на този свят, но изпитвах трезво чувство на нещо неестествено и недействително; освен това ужасно се срамувах заради бедната си фантазия и недоверието към приятеля си.

— Разказвай по-нататък — смотолевих мрачно.

— Ще ти кажа — продължи, заеквайки, Фрицек, сякаш го тресеше, — най-добре творя, след като съм преживял нещо велико. Голяма любов... или голям грях. Това също принадлежи към изкуството — и на теб ти е познато, нали? Някой път трябва да ми разкажеш какво си преживял... като поет. Но музиката е нещо много по-голямо, музиката е... онова, неизразимото с думи в нас, разбиращ ли? Знаеш ли, Шимон, аз съм дионисиева натура. Аз съм... почакай — каза изведнъж с друг глас. — Леля иде.

Старата госпожица отвори вратата и влезе с горяща свещ.

— Момчета, момчета, защо седите на тъмно?

— Ние само преговаряме по история — съмнка Фрицек, премигвайки заслепен с късогледите си очи. С дългата си бяла шия и хълтналата си брадичка изведнъж ми заприлича на обидена и докачлива гъска.

След този разговор станахме приятели до гроб; първото голямо приятелство е нещо почти така голямо и красиво като първата любов. Ролите ни бяха добре разпределени; Фолтин бе дионисиевата натура, преливаща от пориви и мечти, разкрепостена и оргиастиична; пусна си грива като папуас и ходеше с шапка в ръка и с буен, разнят от вятера перчем. На мен, за мое огромно задоволство, бе предопределен

хефески характер; бях черен, с щръкнали коси дребосък, ковях стиховете си край огнището и представлявах приземната сила — груба и скептична; дори се опитвах да понакуцвам като Хефес. Така се скитахме из малкото градче и неговата околност като два бога: презирахме безгранично останалите беотийци и феаки, вечер срещахме на корсото плахи нимфи или страстни менади, а понякога се прокрадвахме покрай местния съмнителен локал, за да зърнем с разтуптени сърца поне през пролуките на вратите червеното сияние на пещерата на Венера. Какво бе в сравнение с това антично опиянение никаква си там двойка по старогръцки или латински език! В училище Дионисий отчаяно плуваше с подскачаща адамова ябълка и разтреперана брадичка, докато мрачният Хефес ловеше трескаво изпод чина дребни знания от учебниците и пищовите. Най-накрая Дионисий безмълвно се провали при неправилните глаголи и седна с наслезени очи и наранено достойнство, а Хефес здраво и предано стисна под чина изпотената му ръка. Но дори и божовете не са защитени от завистливата съдба. Шестокласното плебейство злорадо се забавляваше при нашите битки с учителите-харпии — какво друго можеха да очакват божовете от малодушните мирмидони. И все пак, макар и един-единствен път, Дионисий геройски се опълчи срещу тъпия свят, който не го разбираще и го изтезаваше; това се случи, когато плешивият ни учител по чешки език се спря до него и с укор рече: „Фолтин, Фолтин, кога най-сетне ще се подстрижете, та да ви се проветри онова, което имате в главата си вместо мозък!“. Фрицек почервена, скочи и със святкащи очи стовари юмруци върху чина. „Господин учителю — извика той истерично с прескачащ глас, — намираме се в училище, а не в бърснарница! Моите коси съвсем не ви засягат и няма да позволя да ме дърпате за тях!“ Последва директорско порицание за непристойно държание, а Фрицек за известно време стана герой сред горните класове на гимназията. И все пак той отстоя правото си на артистична грива, дори прибави към нея и артистична фльонга; учителите го оставиха на мира, независимо че често в час демонстративно прекарваше гребен през обожаваната си физура.

След време се разделихме с Фрицек — това стана в същност заради моите стихове. Непрекъснато ме тормозеше да му ги дам, докато най-сетне — след дълги колебания и без особено желание — му занесох омачканите си и гъсто изписани тетрадки. Не исках да го

питам какво мисли за моите стихове, а той сам не отваряше дума за тях. Едва след няколко месеца между другото подхвърлих, че би могъл да ми ги върне.

Фрицек се учуди.

— Какви стихове?

— Тетрадките, които ти дадох.

— Ах, да — спомни си Фолтин и се обиди. — Утре ще ти ги донеса, щом не ми вярваш — съмнка той и демонстративно се наду. Продължихме да вървим мълчешком; Фрицек пръхтеше от възмущение и само тръскаше глава, като човек, срещнал нараняващо неразбиране и неблагодарност. Изведнъж спря и ми подаде студената си ръка: — Е, хайде, аз тръгвам...

— Но какво съм ти направил?

— Нищо — отвърна той и проглътна сълзите си. — Аз... аз исках да напиша музика по някои от твоите стихове, а ти... сякаш съм искал да ти ги открадна!

— Че ти нищо не си ми казал за това!

— Исках да те изненадам... Едно имам вече почти готово, онова, дето започва: „И пак съм сам, и пак съм сам под небето натежало...“.

Стиснах вялата му ръка.

— Не се сърди, Фрицек, но аз не знаех! Толкова се радвам, че поне нещо ти е харесало! Но ти нищо не си ми казал...

— Аз съм така изпълнен от тях, постоянно звучат в главата ми, а ти... Един *артист* не постъпва така — извика той сълзливо. — Това е унизително недоверие... Не бой се, ще ти върна тетрадките! Аз не се нуждая от никого... аз мога и сам... — Най-неочаквано рязко ми обърна гръб и тръгна в обратна посока. Настигнах го и близо час го увещавах: че не съм искал да кажа такова нещо, че може да задържи тетрадките ми докогато си иска...

— Не биваше да ми го казваш, Шимек — повтаряше наранен. — Нали знаеш, че съм бохем... Как мога да помня кому какво имам да връщам! Така ми се пада, щом се залавям с хора, които... които не са на моето ниво!

С две думи, развалихме си приятелството; Фрицек почти не разговаряше повече с мен... Наблизаваше краят на срока, а Фолтин нижеше двойка след двойка; напразно се мъчех да му подсказвам, упорито отхвърляше помощта ми и си сядаше, проглъщайки с мъка, с

плувнали в сълзи очи и трагично обвиняващ вид; на лицето му направо патетично бе изписано, че за всичко съм виновен само аз. Този срок на седми гимназиален клас оставиха Фолтин с двойки по три предмета; пребледня, като видя бележките си, и брадичката му жално се разтрепери, но пак ми обърна гръб, когато понечих да му кажа да не се притеснява. Това е по твоя вина, казваше гърбът му, разтърсван от потискани хълцания. Безкрайно ми беше жал за него... както и за себе си.

Скоро след това Фрицек завърза ново голямо приятелство. Този път с отличника на нашия клас, образцов ученик и любимец на всички учители: изтънчен, блед и нежен момък, хубав като момиче, старателен и вежлив... В класа го считаха за прекалено тих и се отнасяха към него с леко пренебрежение и недоверие заради неговата безупречност в училище. Как тези двамата успяха да се сприятелят и какво намериха един в друг, не мога да ви кажа; отчаяно и яростно ревнувах, вероятно защото сам дълбоко в душата си мечтаех за приятелството на нашия Адонис, първенец на класа. Чувствувах се крайно нещастен и изоставен, когато ги виждах заедно. Веднъж нарочно грубо подвикнах след Фрицек: „Да беше ми върнал все пак тетрадките!“. Фрицек не отвърна, само с повдигане на рамене изрази своето презрение към мен. На другия ден по средата на часа пребледня като мъртвец и се надигна, залитайки, сякаш всеки миг ще припадне.

— Какво ви е, Фолтин? — попита учителят.

— Извинете, господин учителю — изстена Фолтин, — не мога повече да седя тук. Шимек мирише.

Почервениях, сякаш ме бе ударил по лицето.

— Не е вярно — възпротивих се, потънал в земята от срам и обида. — Нека кажат другите...

— Мирише на нечистоплътност — повтори Фолтин твърдо.

Учителят свъси вежди.

— Седнете тогава някъде другаде и не пречете!

Фолтин прибра учебниците си и с тънка победоносна усмивка, на пръсти — сякаш ще полети — се премести на чина при своя отличник. Оттогава с него повече не разговарях. А тетрадките така и не ми върна.

Не зная, възможно е спомените ми за Бедржих Фолтин да са обагрени от този случай, който тогава така страшно ме нарани и унизи.

Днес като съдия гледам на човешките постъпки по-снизходително и главно не приемам така трагично младостта с нейните лъжи и измени; свикнах да не гледам на младостта като на нещо повече от състояние, при което съдебната отговорност е минимална. Тогава, разбира се, бях неизразимо потресен; искаше ми се да се хвърля в реката или да избягам... Днес бих казал, че вероятно Фолтин просто е искал да бъде колкото може по-близо до своя отчликник, за да може по-сигурно и по-резултатно да се възползува от неговата помощ, а не да разчита на такъв посредствен съученик, какъвто бях аз. И наистина, успехът на Фолтин по онова време се подобри. Но вероятно в това имаше и нещо повече, някакви страстни общи интереси или възвишена дружба, както става на тази възраст. Спомням си веднъж двамата бяха извикани при директора на audiendum verbum^[1]; проведе се тайно разследване, но за какво точно ставаше дума, класът така и не разбра.

Не мога да твърдя, че след тези младежки впечатления наистина съм познавал характера на Бедржих Фолтин; животът и професията ме научиха на известна предпазливост в преценките за човешката душа. Днес бих обобщил познанията си приблизително по следния начин: прекалено чувствителен, честолюбив и легко разглезен младеж с артистични наклонности; вероятно и с определен музикален талант — не мога да преценя това; себелюбие, развито до мания за величие, и същевременно болезнено усещане за социална и физическа непълноценост и неувереност в самия себе си; легко повищена склонност към лъжи и хвалби, често характерна за определена възраст. При нормални обстоятелства би могъл да се развие ако не особено активен, то поне като мъж с над средни и благородни интереси. Изразен стремеж към духовно сластолюбие. Астенична и сантиментална натура. Това е всичко, което мога да кажа със сигурност.

[1] Словесно внушение (лат.). — Б.пр. ↑

II.

ГОСПОЖА ИТКА ХУДЦОВА

АРИЕЛ

Запознах се с господин Беда Фолтин, когато беше в шести гимназиален клас. Както обикновено става в малките градове, той привлече вниманието първо на нас, момичетата, макар и само отдалеч; наричахме го „хубавият гимназист“ и си говорехме за него, че презира момичетата, и какво ли още не. Всичко това, естествено, повишаваше любопитството ни. Имаше разкошна къдрава коса, големи светлосини очи и източена, по-скоро слаба фигура; ходеше унесен с вперен някъде в далечината поглед, с шапка в ръка и развята грива. На нас, ученичките от лицея, безкрайно ни харесваше: точно така си представяхме поетите. В тази момичешка възраст и по онова време това значеше нещо; днес, като съдя по дъщеря си, гледам, че младите момичета имат съвсем други, не тъй глупави и сантиментални идеали. Вероятно има някакъв прогрес в това; но мисля, че по-скоро аз май не ги разбирам тези работи.

Запознахме се на уроците по танци; аз бях първата танцьорка, която господин Фолтин покани на танц. И до днес помня как се поклони смутено пред мен и съмнка името си. Мисля, че бях не по-малко притеснена, но се надявам, че на мене не ми личеше така. Трябва да кажа, че той никога не е бил добър танцьор; веднага след първите стъпки се смръщи и избоботи, че ненавижда танците, че не понася това бълъскане по пианото и веднага: „Госпожице, обичате ли музиката?“. По това време отчаяно се борех с „Школа по пиано“ на Фибих-Малата и ненавиждах музиката от цялото си сърце; но без да се колебая, заявих, че от всичко на този свят обожавам най-вече музиката. Днес се чудя защо в същност младите хора така обичат да лъжат. „Значи ще си допаднем с вас“ — засия възторжено господин Фолтин и ме настъпи. В този миг ужасно ми бе противен, вероятно защото си давах сметка, че лъжа; но сът му ми изглеждаше прекалено дълъг,

брадичката му прекалено малка, ръцете му прекалено големи — в същност така и не знам точно защо. С такава силна неприязън започна моята първа любов; преди това, естествено, вече се бях влюбвала два пъти до смърт, но това не се брои. Наистина, първата любов не е като влюблването, а съзнанието, че си имаш момче.

Изпращаше ме след уроците по танци, а понякога излизахме и привечер на разходка; това бе много важно, защото трябваше да лъжа вкъщи, че излизам с някоя Маня или Елишка. Днес е съвсем друго; като попитам дъщеря си, тя спокойно ми отговаря, че излиза с момче. Ужасно ми харесваше как се поклащаше и важно крачеше до мен и говореше с боботещ глас. Надувах се пред момичетата, че съм спечелила „красивия шестокласник“. Маня ходеше с четвъртокласник, но той нямаше такива дълги коси и изобщо не бе така интересен; Елишка дори се показа веднъж с кадет в униформа, но той бе просто неин братовчед. Бях безкрайно горда, че холя с артист; беше ми признат, че е поет и че преживява страшна душевна борба, дали изцяло да се посвети на музиката, или на поезията. „Нямате си представа, Итка — казваше, тръскайки грива назад, — колко отчаяно трудно е за мен да взема решение. Вие какво бихте предпочели?“ На мене ми бе все едно; дълбоко в душата си виждах в поезията и в музиката само нещо, което ние, момичетата, бяхме длъжни да учим, защото принадлежи към образованietо; а може би и тъкмо затова и двете ужасно ми импонираха. „Вижте какво, Беда — подех с огромна сериозност, на каквато човек е способен само като шестнайсетгодишен — защо е необходимо да се отказвате от каквото и да било? Например... например бихте могли един ден сам да си пишете и композирате опери... като Рихард Вагнер, нали така?“ (Вероятно съм била немалко горда, че зная това за Вагнер.) Беда поруменя от радост и за първи път ме хвана под ръка; вероятно и защото бяхме доста понавътре в алеята, отколкото обикновено и се чувствувахме почти извън този свят. „Итка — боботеше той развълнувано и възторжено, — никоя жена в моя живот не ме е разбирада като вас!“ — После всичко стана никак от само себе си, той ме хвана за лактите и се опита да ме целуне; но от вълнение целувката му попадна някъде на носа ми. В същност това нямаше никакво значение; не бях на себе си от гордост, че разбирам един такъв дух, какъвто е Беда, както и за това, че вече съм целувана. Това бе такова внезапно чувство за зрялост или победа — не

зная как да го нарека. Спомням си, че после каза: „Никоя жена досега не ме е разбирила така“. Подех игра на ревност, каквато в същност не изпитвах, отскубнах лакът, тръгнах твърдоглаво по отсрещната страна на алеята и мълчах, което трябваше да изглежда загадъчно.

Беда бе объркан и направо нещастен... „Итка, какво ви става?“ попита с треперещ глас. Гледах, без да трепна, напред; надявах се, че в сумрака изглеждам трагично бледа. „Беда — казах тихо, — вие сте били обичан и от друга жена?“ Едва го доизрекох и вече ми се искаше да потъна вдън земя от срам; дори се ужасих, така пламтеше лицето ми. Господи, как можах да изтърся такава глупост; че то прозвучава почти като обяснение в любов, което... ми се искаше... категорично... да запазя за по-късно, когато *той* ще ме помоли за това! Пък и за първи път говорех за себе си като за жена; почувствувах някъде безкрайно дълбоко в себе си всичко това като нещо ужасно и почти опияняващо.

Беда вероятно не забеляза моите терзания; склони глава и зарови пръсти в косите.

— Да — каза мрачно той, — бил съм обичан.

— Как се казваше?

— ... Шимонка — смънка нерешително.

Как е възможно някой да се казва Шимонка, помислих си; но в същност името е много хубаво, къде по-хубаво от Итка.

— Обичали сте я... безкрайно?

— Наречете го... страст — каза и махна с ръка. — Итка, вие сте още дете... не можете да разберете...

— Не съм дете — възкликах обидена и се опитах да изразя ревност към това, което се нарича страст. Мисля, че не успях, въпреки усилията ми да бръчкам чело.

— Ще ми простите ли? — смънка Беда покорно.

Стиснах мълчаливо ръката му. Глупчо, нима не разбиращ как е прекрасно, че си вече така зрял! Ах, да можеха да ме видят отнякъде момичетата! Итка, ама сериозно ли? А каква е била тази Шимонка? Двайсетгодишна, щях да им кажа; и много красива — като Мадоната на Торичели. Не, Ботичели; Торичели са някакви тръби. Една такава загадъчна, бледа красота. По онова време много се вярваше в загадъчността, болезнеността и тям подобни неща; днешните

момичета са съвсем други, здрави и прозаични като репи, но като майка на това се радвам повече.

От тази паметна вечер започна нашата голяма, безкрайна любов; разхождахме се заедно по алеята покрай реката и, както се казва, душите ни се сливаха, особено с падането на нощта. После трябваше да тичам като луда, та да съм навреме вкъщи и да лъжа къде съм скитала досега — това бе така вълнуващо! Бях влюбена в Беда до ушите, но странното е, че ми беше неприятно, когато искаше да ме хване за ръка или под ръка, или пък крадешком да ме целуне. Струваше ми се, че има студени и прекалено големи ръце и се чувствувах глупаво и неловко, като гледах как пламтят бузите му и как трепери от вълнение брадичката му. Ама и ти си една, упреквах се, потискайки смях си... а може би това бе някакво мъчително и нервно съчувствие, не знам точно. О, ужас, сега пак ще ме целува; какво толкова намира в това! Едва много по-късно разбрах какво в същност има в това; но тогава извръщах лице както можех. Най-накрая Беда съвсем вяло забиваше студения си нос някъде край ухото ми; идеше ми да си избърша лицето, когато, слава богу, всичко това приключеше. „Вие сте тъй хладна“ — упрекваше ме Беда; и аз ужасно се срамувах, че съм толкова студена... Шимонка сигурно не е била такава — но пък и виждах в това като по романите някакво свое необикновено качество, което гледах да подчертавам по възможно най-интересен начин, особено пред момичетата. След тая история дълго вярвах, че съм студена и недостъпна натура. Един бог знае защо младите хора толкова си въобразяват относно собствените си качества — особено за тези, които сами си приписват.

И все пак това бе голяма любов. Бях горда и щастлива, че вече и аз си имам момче, че е с една глава по-висок от мене, че е такъв артист и поет, че има толкова красиви коси и че разговаря с мен така сериозно и литературно. Крачех щастлива до него, когато говореше за музиката, за плановете си и за самия себе си. Обичаше да ми се доверява за това, което той наричаше „съдба на артиста“; вероятно безкрайно е страдал сред своето обкръжение, което го е потискало, и от училищния живот, който, както твърдеше, задушавал неговата артистична свобода и творчество. В това отношение си мислех, че съм напълно съгласна с него, особено що се отнасяше до неразбиращата го среда и училището; на мене също много повече би ми харесвало, ако можехме да тичаме

заедно по разцъфтелите ливади, волни като птици, без да се страхуваме от майките и изпитите. „Вие така ме разбираете, Итка!“ — възкликна възхитен Беда. За себе си нямаше кой знае какво да му разказвам; затова и нищо не казах, когато той се разприказва за своите душевни борби и творчески мъки. „Вие така ме вдъхновявате“ — признаваше понякога и аз бях неизразимо щастлива. Друг път с мъгляви намеци се изповядваше, че преди да ме срещне, е водел ужасен и разгулен живот. „В същност аз съм невероятно страстен човек, Итка — бърбореше, стиснал юмруци. — Всеки артист е чудовищно инстинктивен и чувствен.“ Тогава си мислех, че страсти се изразява в пламване на ушите и в треперене на ръцете; инак Беда със своите овчи къдици и неспокойни лапи по-скоро ми приличаше на херувим. Не зная откъде се взема това в едно момиче на тази възраст, но в моята любов към него имаше нещо почти майчинско: някаква необходимост да го успокоявам и насырчавам, да му се възхищавам колко е велик, за да се радва. Пред приятелките си, естествено, се хвалех колко страстен е Беда и че заради мене се е отказал от разгулния си живот и колко много страда от това — какво ли не си приказват помежду си момичетата! Прочетох им и стихотворенията, които ми беше посветил. Неотдавна намерих едно; започващо с думите: „И пак съм сам, и пак съм сам под небето натежало...“. Мъжът ми твърди, че има нещо в него, но дъщеря ми се смее: било смешно болезнено. Май че го изгорих; вероятно съм се засрамила от мисълта, че тази критика нейде дълбоко в душата ме е засегнала.

Едно нещо измъчваше Беда най-много: че не може да ми посвири на пиано, или нещо от Шопен, когото обожаваше (аз също, както възторжено го убеждавах), или пък своята собствена творба, за която много и неясно разказваше; наричаše я „Ариел“. Само дето не си скубеше косите, когато говореше за това: че изобщо не съм го била познавала, щом още не познавам неговата музика и как щял да се вдъхнови, ако можел в мое присъствие да посвири. Що се отнася до мен, от сериозната музика почти изпитвах страх, но си представях как Беда свири и разява златистата си грива и това ми стигаше. И двамата бяхме ужасно нещастни, че няма как да стане това, та веднъж чак ми дожаля за него.

„Беда — рекох смело, — ще взема да дойда у вас, нашите няма да ме убият заради това, я!“ Той почервеня от смущение и запелтечи,

че нямало как, че живеел с леля си, а какво щяла да си помисли тя; после обаче отново се връщаше към това, колко би било прекрасно поне веднъж в живота си да можел да докаже, че е артист...

Случи се така, че нашите заминаха за няколко дни. И аз вече имах готов план. „Беда — казах му — утре следобед ще дойдете у нас и ще ми изсвирите «Ариел». Нашите ги няма.“ Очаквах, че бог знае как ще се зарадва; вместо това той се изчерви и взе да мънка, че не можел да постъпва така, какво щели да кажат хората и не знам си още какво. Викам си, колко по-просто е днес: връщам се вкъщи, а от стола се надига някакъв дългун, още малко и ще удари с глава полилея. „Това е Хонза, майче“ — казва дъщеря ми просто, а аз му подавам ръка и просто не зная как да се обърна към него. За тези двайсет години много неща се промениха.

— Нищо — казвам, — аз искам да чуя вашия „Ариел“. — Трябваше да уредя въпроса и със слугинята; казах ѝ, че следобед ще дойде един господин, музикант, за да провери дали пианото ни не е разстроено. Но на нашата Анка явно ѝ беше все тая. След обеда вече ми се струваше, че май не трябва да го правя. На всичко отгоре гледам Анка си облича официалната рокля.

— Анка, ти къде?

— Навън — оголва в усмивка прогнилите си зъби Анка. — Като ги няма господарите, значи имам почивка, нали така?

Бях смазана, но вече нищо не можеше да се направи. За първи път оставах сама вкъщи с някакво чувство на притеснение и вълнение; а всеки момент трябваше да дойде Беда. Ядосвах се на себе си, че така ми бие сърцето и се чувствувах тягостно сред мъртвата тишина на пустото жилище. По едно време плахо, почти страхливо звънна звънецът. Трябваше да му отворя. На прага като престъпник стоеше Беда.

— Ах, вие ли сте? — едва изрекох; това трябваше да прозвучи съвсем непринудено, но аз усещах в гърлото си заседнала огромна буца; освен това с ужас и яд чувствувах, че се изчервявам като божур.

— Аз съм — прошепна Беда, блед и развълнуван, сякаш всеки миг ще припадне, и на пръсти, някак прекалено на пръсти, се вмъкна вътре. Беше толкова развлечена, че аз изведнъж събрах сили и дори можех да играя на млада дама.

— Заповядайте, господин Фолтин... — И разни там други формалности; не зная откъде се взе всичко това у мене, вероятно на нас, жените, ни е вродено. — Така се радвам, че ще чуя вашия „Ариел“!

— Итка — прошепна Беда, — вие... съвсем сама ли сте вкъщи?

— Естествено — отвърнах нахакано, сякаш това се разбираше от само себе си. — А сега елате да посвирите, Беда; нали затова дойдохте тук.

Най-сетне успях да го накарам да седне на столчето пред пианото. Оправи косите си с две ръце и удари няколко клавиша. И толкоз.

— Ариел — поде нерешително, — искам да знаете, това съм аз. Това е пречистеният, изстрадан вътрешен живот. Знаете ли, откакто ви познавам... се чувствувам толкова чист. — При тези думи пръстите му изтръгнаха няколко акорда. — Това ще е началото. Не бива да ми се сърдите, Итка, но още не съм го завършил. Само алегрото и... рондото.

— Добре, поне алегрото.

Започна от най-ниските тонове, после удари няколко пъти един от най-високите.

— Този нещо не ми звучи — рече свъсено, — а толкова ми трябва! Разбирайте ли, за онзи мотив, когато Ариел победоносно се смее... Знаете ли какво? Ще ви изsvиря „Ноктюрно“ на Шопен.

— А „Ариел“?

— Не днес, Итка. Днес... не мога. — Прекара отчаяно двете си ръце през косите. — Прекалено близко сте до мен. Аз мисля само за вас. Моля ви, защо ме измъчвате така?

Виждах как вратът му пламва. Боже господи, помислих си, сега пак ще иска да ме целува!

— Беда — извиках, — хайде, изsvирете нещо де! Свирете каквото искате!

Стана от пианото и се разтрепери като лист.

— Итка — прошепна и протегна към мен студени, влажни ръце. — Итка, нали ме обичате!

Брадичката му нервно подскачаше, а по лицето му избиха червени петна. Бог ми е свидетел, бях влюбена в него; но в този миг изведенъж ми се стори толкова грозен и жалък, че ако беше направил още една крачка, щях да го ударя с юмрук по лицето.

Вероятно ми е проличало; аз самата усещах нещо ужасно решително и напрегнато около устата си. Той се смути и така се изчерви, че чак започнах да го съжалявам; напрежението ми изчезна и вече бях готова да сторя какво ли не, само да не е така нещастно обиден. Но Беда преглътна няколко пъти с усилие, изпъчи се и с омраза се вторачи в мене.

— Не знаех, че сте такава еснафка — процеди през зъби той и се обърна към прозореца.

Нешо в мен се скъса. Не зная дали ще успея днес да изразя най-точно как се чувствувах; обхвана ме страшна злоба — към самата мен и към него, а едновременно с това ме избиваше на отчаян плач. Само да не се разплача, мислех си, само да не се разплача!

— Вървете си, Беда — успях да изрека. — Вървете си! Вървете си!

Той се обърна към мен; очите му бяха пълни със сълзи, брадичката му трепереше, преглъщащ съмка. Ужасих се при мисълта, че може пак да поиска да ме целуне.

— Казах ви да си вървите, какво чакате още! — изкрештях със сълзи на очи; когато след него внимателно, вероятно прекалено внимателно щракна бравата, избухнах в силен плач. От унижение, от злоба... а може би и от съжаление.

Исках после да му напиша дълго писмо — не си спомням вече какво трябваше да съдържа то, но сигурно упрек за държанието му и едновременно с това извинение — накратко, обикновена женска дипломация; да се чудиш как бързо съзряват момичетата на тази възраст. Само че, преди да му изпратя писмото, се срещнахме на улицата. Бях с Маня и нарочно се разсмях високо на някаква глупост, за да не си помисли, че страдам; но сърцето ми се беше качило от страх и любов чак в гърлото. Поклащащи се, заел надменна поза на обиден, Беда ни подмина, без дори да ме погледне.

Маня остана с отворена уста и облещени очи.

— Итка, вие вече не си говорите?

За първи път в живота си не можах да измисля нищо, с което да се измъкна пред приятелката си.

— Защото е противен тип! — изрекох решително. — Не мога да го понасям!

Най-сетне намерих сили да го кажа и това бе самата истина. Маня после разправяла на момичетата, че съм пребледняла като мъртвец. Може и така да е било, не зная, но това бе краят. Само още веднъж се разплаках, като разбрах, че бил казал на Ела с отвращение: „Итка ли? Голяма еснафка!“.

Аз май надрънках повече неща за себе си, отколкото за господин Фолтин. Но вероятно не може по друг начин; бях млада, а младите хора се интересуват най-вече от себе си; останалите са по-скоро само повод да опознаеш себе си. Затова младите не обмислят много връзките си; за тях те са повече случайност и стечение на обстоятелствата, а не осъзнат избор. Сега си мисля, че аз наистина не подхождах на господин Фолтин: той бе артист, необикновена и поетична натура с всичките ѝ предимства и слабости; беше поизтънчен, по-задълбочен и по-чувствителен от мен, обикновеното и повърхностно момиче. Навярно бе прав, че съм еснафка; днес съм доволна от това и ми е почти смешно, че тогава така ме заболя от тези думи. Всеки млад човек си въобразява какво ли не. Вероятно в него инстинктивно ме е привличало и туй, че беше — както би се изразила моята дъщеря — „стр-р-рашно еротичен“, към което спада и неговото екзалтирано артистично начало; но като си спомня колко бе непохватен и смешен, когато, да речем, се опитваше да ме целува, мисля си: моето момиче, в това отношение той не беше с нищо по-опитен или по-зрял от тебе; вероятно е искал да ти импонира с това, че се правеше на голям съблазнител и грешник. Днес например би ти казал, че кара състезателен автомобил или че се занимава с подрывна политическа дейност или нещо такова. Преди двайсет години повече се държеше на литературата и подобни неща. Времената се менят, но младите винаги трябва с нещо да се перчат и надуват — обикновено с нещо съвсем противоположно от това на предишното поколение.

III.

Д-Р В. Б.

В УНИВЕРСИТЕТА

Опасявам се, че моите спомени за Бедржих Фолтин няма да са много обективни. Работата е там, че той не ми хареса още от първата ни среща. Почвах четвъртия курс на философския факултет, когато хазайката ми каза, че ще имам съквартирант в „стаята с пианото“ — тясно като моята квартира стайче, в което, наред с всичко останало, по някакво чудо се бе побрало и раздрънкано пиано. Фолтин дойде да ми се представи. Дългонос и дългокос момък с хълтнала слаба брадичка, с дълъг, напомнящ наденица врат и подчертано самодоволен израз на безцветните очи. Току-що си бил взел матурата и записал право; но преди всичко искал да учи музика. Нямало ли да ми пречи, че композира симфонична поема „Ариел“. Ще видим, му казах: аз от музика малко нещо разбирам, млади момък. Веднага поиска да говори с мен за музиката; вероятно още не подозираше пропастта, която съществува между студентите от първи и четвърти курс. Сигурно съм му дал ясно да разбере за нея; обидено се наду и оттогава всячески се стремеше да ми направи впечатление. Например с това, че веднъж се прибра призори, чак към четири часа, и започна да се блъска в мебелите, за да изглежда като голям гуляйджия. Или пък в най-невероятен час започваше да свири на пиано, уж че композира; но това бяха само никакви прелюдии или евтини вариации на чужди теми — за този, който поне малко е сядал на пианото, това е дребна работа. Или пък бръщолевеше за изкуството; усвоил бе около дузина големи думи като: интуиция, подсъзнание, праоснова и не знам си още какво и сега главата му бе пълна с тях. Странно, колко лесно от големи думи могат да се правят големи мисли! Опростете речника на някои хора и те изобщо няма да има какво да кажат. Когато слушам или чета такива бръзвежки за духовна кристализация, формално превъплъщение на същността и тям подобни, ми става зле. Боже мой, хора, мисля си, да

ви напъха човек носа в органичната химия (а да не говорим за математиката!), пък ще ви питам тогава как ще пишете. За мен в това е най-голямата беда на нашия век: от една страна, мозъците ни работят с микрони и интегрални величини с почти съвършена точност, а от друга, оставяме мозъците си, чувствата и мислите си да бъдат обладавани от най-мъгляви слова. Винаги съм разбирал музиката; чувствувах съм в нея нещо тъй велико, архитектонично и чисто като в числата, макар и в нея да се прокарват понякога отвратителни и каращи човек да настръхне неща. Ето защо направо ненавиждах младия Фолтин с неговите големи приказки за музиката като проява на първобитни инстинкти. Не зная откъде е взел тази теория, че всяко изкуство извира от първичните еротични сили и че спада към областта на сексуалната активност. Артистът е обладан от еротична божественост, твърдеше той: тази френезия той не можел да изрази или изживее по друг начин, освен чрез творчество, чрез творческа болка и наслада. Той няма право да върши това публично, гневях се аз; но Фолтин не се предаваше. Тъкмо това е то, казваше, всяко изкуство е ексхибиционизъм. Художественото творчество е божествен egoизъм: колкото е възможно по-пълно, по-зашеметяващо и по-неограничено да изразиш себе си, своята вътрешна същност, своето аз. А дългите ви коси, мърморех, и те ли са израз на себереализация? Младежът малко се обиди; няmal ли бил право да се отличава с нещо от останалото преживяющо стадо? С две думи, просто не се разбирахме; освен това Фолтин притежаваше непоносимата потребност да изприказва големите си приказки и да излее пред някого своите възгледи и душевното си състояние; вероятно бе твърде самотен, макар че наред с всичко останало изтъкваше и своите обществени и любовни връзки.

Не обичам, когато някой се хвали с успехите си сред жените; противно ми е така нареченото донжуанство не заради това, че в него някои намират израз на собственото си аз, а затова че на всичко отгоре безсрамно и гордо се перчат като със спортни постижения. Касоразбивачът не се хвали публично колко каси е обрал, а един такъв полов покорител за друго не знае да говори. Фолтин не пропускаше повод загадъчно да намекне, че има любовни връзки с някоя госпожа или че някоя си баронеса е безумно влюбена в него; достатъчно е да го видиш, че разговаря на улицата с някоя госпожичка, и вече ти дава да разбереш, че това момиче не му отказва да даде всякакви доказателства

за своето благоразположение. „Чудесно момиче, нали? — подхвърляше с тона на познавач. — А каква фигура... не можете да си представите!“ Истина е, че се обличаше предизвикателно елегантно и не пропускаше бал, само и само, както казваше, „да си създава връзки“. За мен и до днес остава загадка откъде вземаше пари за всичко това; беден бе като църковна мишка и по цели дни единствената му храна бяха няколко кифли, но ходеше винаги издокаран, напарфюмиран и накъдрен. Допусках, че е от тези, които не се срамуват да живеят от дългове; аз самият никога не можех да си представя как ще стане това някой да ми даде назаем няколко крони. Той беше направо странно честолюбив, обичаше да се движи в обществото на богатите, вкъщи, естествено, се държеше като заклет бохем, който плюе на презряната сган и презира всичко освен Изкуството. Веднъж пак бе взел да ми надува главата с неговите баронеси и госпожици и да прави двусмислени намеци за едно момиче, което ми изглеждаше твърде добро за такъв дългонос поззор. Това вече ме ядоса и му казах: „Престанете да дрънкате, Фолтин; та вас досега нито една жена не ви е погледнала; и само защото никоя не ви е пожелала, измисляте такива безобразия!. Изчерви се и очите му се напълниха със сълзи; видях, че дълбоко съм го наранил, но вече нищо не можеше да се направи. Като се е обидил, негова си работа; но поне да знае, че ми е ясен.

Оттогава тайно и смъртно ме мразеше. Виждахме се, но отношенията ни напомняха ходене по острието на нож; в края на краищата да живееш в съседство с човек, който буквално се задушава от омраза, по свой начин е твърде досадно. В крайна сметка той все пак успя да си отмъсти; никога не бих повярвал, че е възможно да обидиш човек с музика. Това стана така: имах приятелка студентка, също от философския факултет, хубаво и добро момиче; следваше ботаника, а аз бях нещо като младши асистент по органична химия; запознахме се, когато в нашата лаборатория веднъж грубо я наругах, защото не знаеше как да установи някаква гликоза. Обичах да общувам с нея, беше жизнена и весела, докато аз считах себе си за книжен плъх; дори и през ум не ми минаваше за любов и подобни неща — просто ми беше приятно и хубаво, когато след лекции се скитахме из Прага. Павла се казваше. Една вечер, кой знае какво й хрумнало, грабнала книгите, които имаше да ми връща, и тръгнала към нас. Мене ме нямаше по това време вкъщи. Позвънила и й отворил Фолтин, облечен

в кадифен халат. Още същата вечер случайно я срещнах. Между другото спомена, че ми е върнала книгите и най-неочаквано ме попита с бръчка между веждите:

— Слушайте, този ваш приятел, музикантът, е малко странен човек, не намирате ли?

Веднага настръхнах.

— Какво има, Павла? Да не ви е досажддал?

— А, не — отвърна тя с нежелание. — Слушайте... той наистина ли е толкова голям музикант?

Това вече не ми хареса. Аха, казах си, Фолтин, явно, се е изфукал.

— Я ми кажете, Павла, да не ви е дрънкал разни глупости за първични еротични сили и тям подобни? Не ви ли изсвири някое ноктюрно? Не ви ли говори за божествената лудост и за главозамайващото изразяване на собственото аз?

— Защо? — попита тя уклончиво.

— Защото — процедих през зъби, — ако ви е докоснал с пръст, ще му отрежа ръката!

Какво да се прави, това си бе чист изблиг на ревност.

Тя се спря, явно разгневена.

— А знаете ли, че аз нямам нужда от никого, за да ме пази!

Скарахме се, естествено, но после се разбрахме по този въпрос. След това аз хукнах към къщи да се разправям с Фолтин. Седеше на тъмно в стаята си и замечтано свиреше прелюдии на пианото.

— Ей, Фолтин — провикнах се, — да е идвала Павла?

Не спря да свири, чух само как шумно си поема дъх.

— Идва — отвърна след миг с безразличие и продължи неуверено да свири.

— Нищо ли не каза?

— Нищо. Нищо особено.

Изведнъж премина на оперетно валсче. Сякаш ми защлели плесница: това бе мръснишка, гугукаща мелодия, мерзко еротично примамване и разтапяне...

— Какво искаш да кажеш с това? — нахвърлих се срещу него.

— Тра, тра-ла-ла — пееше Фолтин и дънеше тази напомадена лиготия, като че бе победен марш. Уплаших се, че бих могъл да го сграбча в тъмнината за меката хедонистка шия; напипах ключа и

запалих лампата. Фолтин за миг се обърна към мене с притворени, замечтани очи и свиреше ли свиреше стенещата валсова свинщина, люлеейки цялото си тяло, с изкривена уста и израз на упоителна наслада. Знаех, че така одумва и мърси Павла, че я съблича пред мен, че ми се надсмива: беше тука, беше тука, а нататък се свирука... Знаех, че лъже, че иска само да ме нарани и обиди и че направо се разтапя от отмъстително удоволствие. Идеше ми направо да го удуша; ала човек не може да избие някому зъбите само за това, че дрънка на пиано валсови помии.

— Въшльо! — изкрешях, но преди да успея да тръшна след себе си вратата, Фолтин се обърна към мен с насмешливо притворени очи и с тънка, победоносна усмивка и самонадеяно отметна гривата си, сякаш искаше да каже: „Така ти се пада!“.

На другия ден се изнесох от квартирата. На Павла, разбира се, не казах нищо; но нашето приятелство някак залиня. Вероятно от ревност: не можех вече дори себе си да убедя, че нищо не се е случило, че с нея ми е само приятно и хубаво да се разхождам след лекции. Когато една вечер се скитахме по „Петърска крайбрежна“, ме връхлятя онзи валсов мотив на Фолтин с целия си противен, натрапчив, досаден подтекст; почувствувах се толкова тъпло и идиотски, че наистина обидих Павла и се разделихме с лошо. Момичето беше чудесно и умно, но аз в онзи момент бях полуудял. Мисля си, може пък наистина да се е вселил в този Фолтин някакъв гений, щом успява да прокълне човека с музика; та нали и талантът може да бъде нещо като порок.

След време чух, че преди още да завърши право, Фолтин се оженил. Взел дъщерята на богат дърводелец с пет големи къщи, които давал под наем. Трябва да си призная, че това не ме изненада.

IV.

ГОСПОЖА КАРЛА ФОЛТИНОВА

МОЯТ СЪПРУГ [1]

С моя покоен съпруг се срещнах за първи път на бала на правистите. По онова време той бе красив, висок, синеок млад мъж с бакенбарди, с розово лице, високо чело и къдрavi артистични коси; аз бях двайсетгодишно възпълно и неопитно момиче, възпитано в колеж, по-скоро домошарка. Ако нашите не ме караха да се показвам в обществото, спокойно щях да си седя вкъщи над безкрайните ръкodelия и блажено да си мечтая. Тогава възпитанието беше такова, че от момичетата не се искаше нито много да знаят, нито пък нещо кой знае какво да правят, а само да забърсват праха вкъщи, да свирят на пиано и да си стягат чеиза. Да се покажеш в общество значеше да си под постоянен надзор на майка си, да се задушаваш в корсет, да си скован от прекалено малките обувки и срамежливо да казваш на кавалерите: „Ah, моля ви се!“. А от време на време и да припадаш, за да видят всички колко си фина и деликатно малокръвна. Да ви призная, щастлива съм, че всичко това вече е минало; днес съм дебела петдесетгодишна жена — не, моля ви, не си правете труда да бъдете галантен; много по-удобно е хората да си казват истината. Накратко, по онова време порядъчните момичета бяха възпитавани така, че трябваше да се влюбят в първия, който започне да ги ухажва; и докато се опознайт както трябва, вече бяха сгодени. А виждате ли, въпреки това нямаше толкова несполучливи бракове както сега.

Господин Фолтин ми хареса; беше изискан, елегантен и носеше монокъл; веднага започна страшно да ме ухажва, а така очарова мама, че тя тутакси го покани у дома на гости. В същност милата ми майчица се бе заблудила: помисли си, че той е от малостранските Фолтинови — това бе богата сладкарска фамилия; и докато се разбере, че Бедржих е обикновен сирац на беден чиновник, вече бе късно — аз до уши бях

влюбена в него и бях готова да се удавя във Вълтава, ако нашите ни попречеха да се оженим. Татко не искаше и да чуе за Фолтин, но мама някак го склони; щом като следвал право и бил вече почти адвокат, поне щял да се занимава с нашите пет къщи и прочие. Татко настояваше най-напред да се дипломира, поне заради титлата; но после беше решено, че всичко това може да стане и след сватбата, защото от мъка аз почнах така да кашлям и да линея, че се уплашиха за мен. Всичко стана толкова набързо, че дори аз не разбрах как стана; то и време нямаше много за мислене.

Защо го обичах толкова ли? Нали знаете, обикновено човек сам не може да си го обясни. На мене страшно ми допадаше, че е артист и композира музика; харесваше ми, че е много образован, светски и мил; но вероятно най-вече защото бе добродушен и слаб човек; аз бях глупава, сантиментална гъска, но все пак успях да усетя, че той е още по-слаб и че има нужда от някого, който да се грижи за него; хората си мислеха, че е Бог знае колко надут и самонадеян, а той бе плах и печален до ужас. „С вас се чувствувам така уверен, Шарлота“, казваше ми; много ми харесваше, че ме нарича Шарлота; Карла ми се струваше страшно глупаво име, като на слугиня. „С вас се чувствувам така уверен; вие сте толкова спокойна и търпелива...“

По-късно го подведоха приятелите — хубави приятели, няма що, господине! Всички се смятаха за артисти... А господин Фолтин беше прекалено мекушав: всеки, който го хванеше, спокойно можеше да си го мачка като воськ. По времето, когато ме ухажваше, говореше все за смъртта; това страшно ми действуваше; аз самата не бях много здрава, пък и всяко младо момиче има един такъв период, когато за щяло и не щяло иска да умре. Младите не знаят да ценят живота. Господин Фолтин ми казваше, че съм била роза; това ужасно ми харесваше и постоянно пиех оцет, за да бъда още по-бледа. По онова време господин Фолтин също покашлюваше, а вечер ръцете му изгаряха от температура; сега си мисля, че е било от недояждане — по-късно ми каза, че по цели дни не ядял нищо, освен по една кифла, за да ми донесе букет туберози или няколко рози. Той си падаше по такива неща. Е, бяхме деца; държахме се за ръцете и си говорехме как скоро ще умрем — при тези разговори човек много красиво жали себе си и има чувството, че е прекалено добър за този свят. Така се и сближихме.

След като се оженихме, за смъртта, разбира се, повече не продумахме. Нашите ни осигуриха прекрасно шестстайно жилище — тук вече татко се показа; а господин Фолтин се разхождаше в копринен халат и сияеше. Личеше си колко добре се чувствува като богаташ, а и чудесно умееше да се държи като такъв. Много по-добре, отколкото ако беше роден богаташ. Толкова естествено приемаше благополучието и всички скъпи и хубави неща... Парите също му се усладиха; при цялата му склонност към разкош, почна да следи да не се харчи излишно, прислугата да пести във всичко и прочие. Дори започнах да се боя да не стане скъперник; но нашите казваха: остави го, така трябва да бъде; заможните хора трябва да са пестеливи. Единственото, което искаха от него, бе да се дипломира; но първата година бе меденият ни период и никой не отвори дума за това. Единствено господин Фолтин понякога сам повдигаше тоя въпрос; ще се закашля и ще започне да се оплаква, че все още не е здрав, че следването направо ще го убие... Изобщо, това изглеждаше дори странно, прекалено много взе да се грижи за здравето си; само да кихне, и бърза да легне, а ние трябваше да се грижим за него като за малко дете. Истина е, че понякога спекулираше със здравето си, но това се среща при много хора, един такъв невероятен страх от болести и смъртта. А аз имах чувството, че е най-много мой, когато му слагам компреси или му пригответ лимонада; така че и аз в това отношение го поощрявах. Дори не забелязвах, че по този начин се превръщам в негов роб; разбрах го чак след като стана твърде късно, когато започна неговият друг живот. Така е, какво да се прави!

На музиката вече също не отделяше толкова внимание; наистина, понякога свиреше и казваше, че трябва да си вземе добър учител, че лявата му ръка няма най-доброто туше, но така и не се реши. Понякога в добро настроение ни изсвирваше по нещо; татко, горкият, слушаше с умиление и винаги го хвалеше: Бедржих, звуците ви се ронят като бисери. На мене безкрайно ми харесваше, когато свиреше пламенно и отмяташе къдриците си; гордеех се с него и си казвах: Така татко поне ще го остави на мира с това дипломиране — че Бедржих не се нуждае от него. Никой артист не е длъжен да има докторат. А когато после прекарваше ръка през косите си и с тънка победоносна усмивка ставаше от пианото, за мен това бяха най-щастливите мигове. Друг път се затваряше в стаята си и за нищо на света не биваше да го

безпокоим; казваше, че композира; цялата къща трябваше да стъпва на пръсти... Веднъж случайно влязох; лежеше на кушетката със скръстени под главата ръце... Страшно се разгневи; не съм се била съобразявала, че той твори; взе си шапката и хлопна след себе си вратата. Оттогава, къде ти, станеше ли дума за изкуство, никой не се осмеляваше да му възрази.

Веднъж пак татко бе дошъл у дома и отвори дума за дипломирането му; направо взе, че го попита: кога в същност смята да си вземе изпитите. Бедржих пребледня и стана. „Господин Машек — каза, — за ваше сведение, аз съм решил да се посветя на изкуството, независимо дали това се харесва някому или не. Правете каквото щете; за мен моят път е ясен.“ Взе си шапката и излезе. На татко, естествено, му причерня; изкуството не било никакво средство за препитание и той нямало да бъде вечно такъв глупак, че да издържа зетя си и че знаел как да си поговори с този господинчо. Аз, разбира се, веднага ревнах, мама и тя се застъпи за мъжа ми. Тя, горката, все се упрекваше, че по нейна вина съм се оженила за него, но пък от друга страна се ласкаеше, че по десет пъти на ден й целуваше ръка. Не престана да увещава татко, докато не го убеди, че няма право да убива семейната ми любов и че един композитор или диригент, дори да не направи кариера, има съвсем солидно положение в обществото и може да стане например преподавател в консерваторията и какво ли още не. Татко помърмори известно време, но после вероятно си е казал: защо пък не, с неговите пари би могло да се прави и изкуство. По онова време някаква принцеса от кралски род бе забягнала с музикант; това бе голям скандал, който стана причина на музикантите да не се гледа с добро око, но пък едновременно с това виждах в тях и нещо възвишено. Накратко, баща ми се примири с мисълта, че има зет музикант и повече за това не се говореше; само господин Фолтин даваше да се разбере, че все пак той е от друг свят.

От този ден държеше да го наричаме Маestro. Маestro Беда Фолтен и по никакъв друг начин. На мен това не ми хареса: на него казваха Маestro Фолтен, а на мене госпожа Фолтинова, сякаш не бях негова жена. Освен това почна да кани у дома музиканти и писатели; веднъж или два пъти седмично у нас свиреха квартети или се изпълняваха пиеци за пиано и имахме над петдесет души гости — за една млада домакиня това не е шага работа. Господин Фолтин

посрещаше гостите в кадифен халат с широка черна фльонга, със златна верижка на китката; пред гостите трябваше да го наричам Беда и да му говоря на „Ви“, а той ме наричаше „госпожо Фолтинова“, за да бъдеш по-изтънчен. Понякога се оставяше да го склонят да изsviri сам нещо на пианото, но никога собствени творби; понякога у нас за първи път се изпълняваха творби на млади композитори или се четяха нови театрални пиеци; това се наричаше „премиери у Фолтинови“ — струваше невероятни пари, що нещо, що чудо се изявдаше и изпиваше! Повечето от тия артисти бяха все мили, скромни и обикновени хора, наистина, някои оставаха да висят до посред нощ и, с извинение, страшно се натряскваха — да не ви разправям как изглеждаха след това килимите и пердетата и как всичко бе пропито от цигарен дим! Това страшно ме дразнеше, но господин Фолтин казваше: Какво да се прави — артисти! Тях трябва да ги мериш с друг аршин; радвай се, че им даваш възможност поне веднъж да се нахранят до насита. Аз, казваше, зная какво е глад. Ласкаеше се да играе малко на меценат и велможа. Много обичаше да влиза в спорове; не пиеше почти нищо, но разпалено дискутираше с тях за модерното изкуство. За мен това бяха прекалено умни приказки и предпочитах да отида да си легна; но понякога чак до зори се чуваше как мъжът ми ломоти, а другите му пригласяха все по-пиянски и по-пиянски. Щом това му доставя удоволствие, мислех си; с мен за такива неща не може да говори...

По това време татко, горкият, почина от удар. Поради траура артистичните вечери у нас бяха прекратени. На господин Фолтин безкрайно му липсваха и той почна да търси срещи с музикантите и литераторите извън дома ни. Бях почти щастлива, че има някаква разтуха; откровено казано, на тези негови артистични вечери аз не се чувствувах у дома си, особено сега, след смъртта на татко — в такива случаи човек най-добре разбира към кой свят принадлежи. След това при мъжа ми започнаха да идват пак най-различни литератори и музиканти; господин Фолтин твърдеше, че работи с тях, но аз си мисля, че им даваше пари на заем. Понякога намекваше, че работи над нещо голямо и по цели дни и нощи се затваряше в кабинета си. Страхувах се да не започне пак да кашля; казах му: Моля ти се, не работи толкова, та ти нямаш нужда от това. Вбесяваше се от тези думи. Ти нямаш представа, крещеше, какво значи да твориш; артистът е

дължен буквально да изгори в изкуството си и да му посвети всичко, своето аз, целия си живот... После по цели седмици не правеше абсолютно нищо, само се излежаваше или скиташе — бил се съсредоточавал. Е, аз не ги разбирам тези работи, но според това, което виждах, творчеството трябва да е странно нещо.

Не изглеждаше добре; започна да става докачлив и лесно избухлив — това било само артистичен темперамент, казваше; но аз си мисля, че по-скоро нещо го измъчваше. Все говореше за работата си, това щяло да бъде голямото дело на неговия живот; ставаше дума за някаква опера; наричаše я ту „Юдит“, ту „Абелар и Елоиза“; сега работел върху либретото, след което веднага щял да започне да пише музиката. Вече я имал готова в главата си, само да я напишел. И изведнъж — тряс! — заряза всичко и по цели дни се скиташе насамнатам; връщаše се блед и трескав — най-сетне, едва сега, казваше, бил обладан от творчески транс. После най-неочеквано пропадна някъде; остави само писмо, че тръгва след своята творческа мисия. На другия ден научавам, че избягал с някаква си чужда певица. Можете да си представите какво ми е било. Няма да споменавам името ѝ, но това бе една застаряваща жена, едра и яка като кобила, която си беше изгубила вече гласа, но продължаваше да разкарва из Европа остатъците от славата си; хората отиваха да я видят и се смееха...

Странно, никога не съм проявявала ревност; сигурно кръвта ми е такава, като на риба; или пък просто между мен и моя мъж отдавна вече е нямало нищо, за да ревнувам, не зная. Аз просто се срамувах, че бе избягал така глупаво — като влюбен гимназист и че от това стана публичен скандал; разправяха, че тази стара планета била имала подобни афери във всеки град, в който пристигнела. След десет дена се върна разкаян; падна на колене пред мен и ми се изповядва, че трябало да го направи, че в тази жена открил типа за своята Юдит и че страшно го била вдъхновила като творец. Творецът трябало всичко, всичко да пожертвува за своето изкуство, твърдеше със сълзи на очи, и не трябва да се спира пред нищо, за да реализира плановете си. Артистът има право на това, крещеше отчаяно, като ме държеше за ръцете; ти трябва да ме разбереш и да ми простиш, при теб се чувствувам така уверен...

Изобщо не се карах с него; помислих си само, колко ли пари трябва да е струвало всичко това. Слушай какво, казах му, можеш да

останеш тук; ето ти стаята, а пред хората все едно че нищо не се е случило. Но повече в моите имоти няма да се бъркаш; ще ти давам колкото ти трябват, аз ще си имам грижата. Чудно просто колко много може да се ожесточи една жена! Излезе си обиден и оттогава на лицето му постоянно бе изписано колко ужасно и несправедливо съм постъпила с него.

Странно нещо са това хората; по-рано, когато не си знаеше парите, беше почти скъперник; а сега начаса похарчваше всичко, което получаваше от мен, след това се затваряше демонстративно в стаята си и твореше. Прекалено често се губеше и дори започна да пие; един или два пъти забелязах, че си взема пари от чантата ми... Не казах нищо, но вероятно разбра, че зная; тогава взе да намеква, че трябвало да крия парите си от прислугата. Е, понякога нарочно му оставях на едно или друго място по някоя банкнота, за да я вземе; за всеки от нас бе ясно, че другият знае, но с нищо не се издавахме, за да не се срамуваме един от друг. Продължаваше да се среща със странни хора, какъвто беше слепият Канер — от този човек направо изпитвах страх; господин Фолтин винаги го напиваше с коняк, след което Канер вдигаше връва и блъскаше по пианото, направо да настръхнеш от ужас. Зная, че бях безпомощна — трябваше по някакъв начин да сложа край на тия безобразия; не може все пак да се мъкне вкъщи такова животно. Ама нали знаете как е, мислех си — това са музиканти и ти не се бъркай; бъди доволна, че Бедржих си има своето изкуство и че гледа на него толкова сериозно. Което си е истина, по онова време все нещо пишеше и задраскваше, изсвирваше по нещо на пианото и тичаше да го запише; по цели нощи го чувах да шумоли и ходи из стаята си. Страшно отслабна, един нос само му остана и рошавата му грива. „Сега ще видят те — казваше, — на какво съм способен! Има да се чудят всички кой е Беда Фолтен!“ Говореше, а очите му направо святкаха, сякаш и нас, хората, които му служеха като роби, яростно ненавиждаше. И все със слепия Канер; понякога ще го открие в някоя кръчма и ще го домъкне вкъщи, в стаята си, и там крещят и блъскат по пианото; сутрин се е случвало да намерим този Канер заспал в коридора... Виждате ли колко неща съм търпяла; казвах си: Може пък господин Фолтин наистина да композира нещо велико и да се нуждае от такова бохемско разтоварване. Веднъж нещо страшно се скараха; чух викове, облякох си пеньоара и тичам към неговата стая. Гледам, Канер седнал

в креслото, рита с крака и врещи като заклано прасе, а по лицето му се стича кръв; господин Фолтин се надвесил над него, на устата му пяна, а очите му облещени като на луд. Как се оправих тогава с тях, сама си знам, но Канер повече не се вести. Господин Фолтин се разплака, че този тип го бил ограбвал творчески, крадял му бил идеите; затова се бил разярил така и ако не съм била аз, щял да го убие. Какво ли не правих, за да го утеша, толкова отчаян беше; искаше дори да скочи от прозореца. Господи, не беше лек животът ми!

После известно време всичко вървеше тихо и мирно; господин Фолтин усърдно пишеше, кротък като агънце. Разправяше, че вече довършвал операта си за Юдит и Олоферн; сюжетът бил потресаващ. Изсвирваше ми на пианото някои арии и пасажи; аз не разбирам много от музика, но ще ви кажа, че от онази сцена например, когато Юдит отива при Олоферн в шатрата му, чак тръпки ме побиваха; просто се чудя, откъде се бе взела у моя мъж такава буйна страст или гърчене. А на устните му пак онази тънка, победоносна усмивка, която аз толкова обичах. Както и да е, все пак той трябва да е бил голям музикант. Може би дори гений, не зная. Казвах си: бракът ни не бе от най-щастливите, но ако Бедржих напише нещо велико, значи все пак не съм живяла напразно.

По това време у нас започна да идва друг един музикант, господин Троян се казваше; не приличаше обаче много на артист: дълъг и слаб, с очила на носа, приличаше по-скоро на научен работник; един такъв тих, плах, почтителен човек. Беше корепетитор в операта или нещо такова; казваха, бил изключителен музикант. Прекарваше по цели следобеди с господин Фолтин в неговата стая и само тихо си разговаряха и подрънкваха на пианото. Винаги лично аз им носех кафето и сладкиша, а господин Троян ще се изтрепе да бърза да скочи и да ми се поклони; навсякъде имаше разхвърлени нотни листове... господин Фолтин само гледаше час по-скоро да изчезна, до такава степен се бе потопил в работа. А и за нищо друго не можеше да се говори с него, все за операта: колко къртовски труд бил нужен, за да се направи оркестрацията или нещо такова. Веднъж едва не се сблъскахме на вратата с господин Троян, който си тръгваше; той се стресна и заеквайки, рече:

— Милостива госпожо... милостива госпожо, кажете му да се откаже... или да я преработи! Моля ви, кажете му!

Стана ми жал за Бедржих, толкова време се бе бълскал.

— Мислите ли — попитах аз, — че няма талант?

— Ама не, моля ви се — почти извика той припряно. — Има талант, но... според мен това не е най-важното. Талантът нищо не означава. За музиката трябва... нещо повече, нещо, което не е само в ушите... — Махна с ръка, не знаеше как да го обясни. — Кажете му... да направи от себе си друг човек! Сбогом!

И изчезна. Странен човек. Докато вечеряхме, подхвърлих на господин Фолтин, че вероятно господин Троян има някакви възражения спрямо неговата опера. Той се изчерви и остави вилицата.

— Да не ти е казал нещо?

— Не — отвръщам, — просто с такова впечатление останах. Той наистина ли разбира от музика?

Господин Фолтин сви рамене.

— Разбира се, но... няма нито грам фантазия. Да напишеш оратория, туй всеки го може... но за опера е нужно буквално дяволска фантазия. Къде ти такова нещо у Троян, той е просто обикновен манипулятор в изкуството, съвсем изсущен... Творецът не може да е безжизнен като монах.

И продължи в тоя дух, като през цялото време сякаш се караше с господин Троян: изкуството не можело без страст, творецът непрестанно трябвало да провокира чувствата и инстинктите си и прочие.

— Зная — казвам — какви са тези провокации... Чух, че пак тичаш подир някаква си певица.

Момичето било съвсем младо, току-що завършило консерватория и най-много един-два пъти да е изпяло някоя и друга нота в театъра. Не че съм ревнива, но след като той сам отвори дума, нямаше защо да се правя на глуха, нали?

Господин Фолтин дори не трепна.

— Представи си — развика се той, — този Троян смята, че Юдит не била за нея. А тя е родена за тази роля, изключителна Юдит! Трябва само да се пробуди в нея фаталната жена, еротичният бяс... — И не знам си още какво; само че, знаете ли, при мен втори път тия неща не минават.

— И ти си този, който трябва да ги пробуди в нея, нали? — казвам.

Наду се, сякаш всичко това се разбираше от само себе си.

— А защо не? — заяви самонадеяно. — За ваше сведение, аз ще направя от нея велика артистка, аз, Беда Фолтин! Може само да бъде щастлива, че ме е срещнала! В мен има нещо варварско, нещо олоферновско; аз ще изтръгна от нея Юдит тялом и духом...

И представете си, всичко това го казва на законната си съпруга! Никога не съм го виждала така великолепно самонадеян; крещеше за себе си, за своя артистизъм, че уж всички били искали да го впрегнат в ярем, като Троян и не знам си още кой; и колко презирал това нищожно и еснафско обкръжение... Какво щял да представлява той, Беда Фолтин, навсякъде другаде по света! Но сега вече щял да тръгне, без да се съобразява с когото и да било и с каквото и да било, към своята цел; едва сега бил почувствуval своята страшна и варварска творческа мош.

На устата му пяна, брадичката му трепери, той бълска с юмруци по масата. Дожаля ми за него. Боже мили, викам си, ще вземе да се побърка, горкият, с тази негова опера и нищо няма да излезе от нея! Така най-неочаквано, знам ли как, го разбрах; вероятно защото много отчаяно и болезнено се мяташе. Вече нищо не можеш да направиш, викам си, ще трябва да се примириш. Някак почти ми олекна; поне ще зареже туй негово изкуство и ще миряса... Имаме от какво да живеем, а не сме и вече на двайсет, що ти трябва да се тормозиш! Не че щях да бъда най-щастливата на света, ако Бедржих направеше нещо велико и пожънеше успех, но у нас жените понякога се поражда стремеж или дори потребност да се жертвууваме. Така човек, изглежда, се чувствува някак по-добре, що ли...

Разбира се, известно време почти не се прибираше вкъщи — тичаше подир певицата си; чухах го само сутрин да си подсвирква в банята и да пее, за да покаже колко е щастлив и млад, винаги с цвете в петлицата на ревера, докаран и напарфюмиран и целият сияе. Е, мисля си, май не си постигнал много при нея. Връщаše се вкъщи призори, за да създава впечатление, че е прекарал нощта с нея, а в същност бе киснал по кафенетата и баровете над чаша сироп, докато затворят, после до разсъмване се е скитал по улиците. Слугинята го видяла пред огледалото вкъщи да си рисува на бузите следи от устни, та да прилича на целуван, когато, прозявайки се широко, сядаше по халат на масата за обяд — такава комедия! Сигурно го прави, мислех си, за да не стане

ясно, че е зарязал операта. Ала не беше я зарязал; не зная откъде домъкна някакъв си Моленда, когото кажи-речи настани у дома; и с него се затваряше в кабинета си и даваше да се разбере, че работи, че довършва своята „Юдит“... Веднъж откри във вестника името на своята млада певица. Остави вестника и пренебрежително процеди през зъби:

— Това момиче твърдяло, че ще пее моята Юдит! Лъже се! Не е дорасла още за нея...

С това историята беше приключена.

Този Моленда беше следвал медицина, но повече го привличали музиката и гуляите; свирел на медиците по кръчмите и съчинявал пародии и песни. Беше млад, с подпухнало лице на присмехулник и веселяк, който всичко обръщаше на шега; затова пък, роден музикант и пълен с идеи, музиката сама се лееше изпод пръстите му. Зарязал бе медицината и съчиняваше шлагери, танга и такива неща; разправяха, че от това пари натрупал. После най-неочаквано изчезна и се чу, че бил в Америка, където свирел в някакво вариете ли, с негърски джазбенд ли, или бил нещо като музикален ексцентрик. След време се завърна като грохнал безделник и ужасно пиеше; и точно тогава го намери господин Фолтин и завърза с него приятелство. Прекарваха по цели следобеди в кабинета на мъжа ми, караха се и свиреха на пиано; но от това накрая винаги излизаше я някой валс, я някое танго. Да бяхте видели само как се кривеше и подскачаше Моленда на столчето, докато свиреше и пееше песничките си; да се смееш ли, да плачеш ли — такъв палячо и жонгльор беше. Не зная как я караха заедно; Бедржих по природа бе по-скоро сериозен и тържествен... Вечерите прекарваха в гуляи; естествено, когато господин Фолтин имаше пари. Понякога този палячо Моленда имаше отчаян вид и тогава много пиеше; друг път идваше блед и дълго и неудържимо свиреше на пианото... докато не подкараше обичайното си тра-ла-ла.

След подобен буен период и двамата някак изтрезняваха и дълго седяха глава до глава; после от стаята на мъжа ми се разнасяха фокстроти и танга, както и любовни серенади... Знаете ли, аз много обичам веселата музика, много повече от сериозната, но... не зная как да го кажа: На Бедржих тя някак не му подхождаше. Започнаха да идват у дома важни господа, все директори: едни такива важни, всички изглеждаха така, сякаш половината Америка беше тяхна, а господин

Фолтин си придаваше невероятна тежест и наричаше това конферанс. При тези конферанси се чуваше как ломоти, а Моленда дрънка на пианото фокстротите си... е, не мога да кажа, че всичко това ми харесваше. Една вечер господин Фолтин взе да разправя, че било крайно време да се залови с нещо сериозно и да докаже на какво е способен Беда Фолтен; че и той трябвало един ден да направи свои пари и да живее като княз, заяви гордо и развълнувано. Имал големи планове. Искаше да напише с Моленда филмова оперета. Либретото им било почти готово, а що се отнасяло до музиката, такива шлагери никой още не бил чувал. Сега на мода било киното, уверяваше ни той, и крайно време било с него да се заемат истинските творци; като начало, разбира се, трябвало да се започне с нещо по-леко...

Гърлото ми се сви, толкова ми стана жал за него; сигурно ми е проличало, защото започна да ме уверява, че това щяло да му донесе фантастични пари, след което отново щял да се върне към своята „Юдит“. Прокарваше ръце през косите си и викаше — както винаги, когато искаше да убеди сам себе си в нещо. Един ден щял да пожъне световен успех с оперетата и тогава „Юдит“ щяла да тръгне по целия свят. Единствено заради това, единствено заради това правел всичко. Не си мисли, твърдеше разпалено, днес и Моцарт, и Сметана щяха да пишат за киното; а освен това либретото е толкова поетично...

— Слушай — казвам му, — да не си се заплел сега пък с някая филмова актриса?

Обиди се и поруменя.

— Защо мислиш така? Разбира се, че трябва да поддържам контакти с филмови творци! Там има една разкошна женска роля, Елоиза... За нея имаме чудесна певица; това е ново име, но момичето има чар, глас иексапил... Във филма трябва да имаексапил, разбираш ли? Не бой се, това ще бъде фантастичен успех! Това момиче един ден ще отиде в Холивуд, готов съм да гарантирам писмено...

— Чакай — казвам му, — далечната перспектива не ме интересува; бих искала да зная защо ме занимаваш с всичко това.

Слушай сега, поде той и работата излезе наяве. Филмовите продуценти били възхитени от тази идея и страшно искали да я реализират, вече било уговорено. Но за да имала световен успех, постановката трябвало да стане великолепна и т.н., и т.н. Разбира се, тези пари щели да се възвърнат тройно, но трябвали предварително

налични пари, за да се осъществи идеята с всичко, което е необходимо...

Колко, питам го.

Господин Фолтин преглътна няколко пъти, адамовата му ябълка заподскача. Не били толкова много. Достатъчни били... милион и половина крони. Смешно малко, като се има пред вид колко те ще донесат...

И имаш ли ги тези милион и половина, питам.

Господин Фолтин преглътна още няколко пъти и прокара ръце през косите си. В същност... в същност разчитал, че може да продам една или две от къщите... За ваше сведение, две от татковите къщи вече ги нямаше. За мен това щяло да бъде чудесна инвестиция; щял да ми потвърди черно на бяло, че до една година ще ми ги върне двойно. Щом аз ти казвам, вика, можеш да разчиташ! Нали това е мое начинание, значи и теб трябва да те интересува, един ден да направя удар...

Чакай малко, казвам, веднъж вече платих брака си с две къщи, без да смяташ горчивия опит. Но няма значение. Само че на мен, драги, не ми е все едно да ти помагам да се реализираш като музикант. Не. За тази работа не давам пукнат грош. И повече, моля ти се, не ме занимавай с това!

Господин Фолтин стана с наслзени очи и понечи да си излезе. Не очаквах от тебе, подхвана обидено, да ми нямаш доверие. Кълна ти се, че правя всичко заради своята „Юдит“! Какво ли не съм сторил за нея... стотици и хиляди съм дал да се преписва, но докато човек не пробие като композитор с нещо, всички усилия са напразни. Значи с мен е свършено, прошепна и махна с ръка. Край, край! Тръгна към вратата и се спря с ръка на бравата. Да знаеш, смотолеви, сега ще трябва да се застрелям.

Ти ли, казвам. Глупости!

Стоеше с наведена глава като момче, което се разкайва.

Аз, в същност... вече подписах полица, пелтечеше и подсмърчаше.

За колко?

За... седем хиляди... После се оказа, че е била за милион и двеста хиляди; но за него това бе дреболия.

Боже господи, казвам, каква полица, като нямаш ни петак!

Казах им, че съм съсобственик на твоите къщи, заекваше съкрушен той. Аз така разчитах, че ти ще вложиш парите си в това дело... след като ти гарантирам успех...

Боже господи, викам, ти си луд; та това, което си сторил, е измама!

Знам, отвръща той. Направих го заради „Юдит“. Зная, че съм пропаднал човек. Е, добре, извика гневно и отметна назад глава, убийте ме тогава. Беда Фолтен за нищо не моли!

Всичко вече ми бе дошло до гуша. Така значи, на всичко отгоре ще ми се фукаш, помислих си. Прави каквото щеш, викам, но с този въпрос ще помоля да се заеме адвокатът ми. Излишно е да говорим повече.

През цялата тази нощ господин Фолтин шумоля нещо в стаята си, бълска чекмеджета, от време на време изсвирваше по няколко акорда на пианото, сякаш се разделяше с него. Сутринта изчезна и десет дни никакъв не се появи. В стаята остана само смрад от изгорени листове; на килима до печката се въргаляше обгорял лист с надпис: „Юдит — опера в пет действия. Либрето и музика Беда Фолтен“. А в печката пълно с изгоряла хартия. Погледнах да видя — само чисти нотни листи.

Нашият адвокат бе стар, разумен господин, приятел на покойния ми баща. Като юрист той ме посъветва: Оставете, нека го осъдят този нехранимайко. Но като стар приятел на семейството, след като го помолих, се зае усърдно да оправи някак нещата. При едно условие, госпожо Карла, каза ми той: че ще се разведете с този фанфaron; в противен случай, както е тръгнало, скоро и брава от петте къщи, които покойният ви баща построи, няма да ви остане. Не зная как го направи, но в крайна сметка успя да купи тези полици за около четиристотин хиляди и ги заключи в касата си.

Междувременно господин Фолтин се прибра вкъщи в такъв окаян вид, сякаш беше спал по скамейките в парковете; казал, че дошъл само да си вземе някои неща, но бил безкрайно доволен, когато слугинята му донесла на поднос обяд; едва не му потекли сълзи, така й благодарили, че чак брадичката му се тресяла от умиление. Спотайваше се в стаята си като мишка; все нещо пишеше или едва доловимо свиреше на пианото. После си взе нотите и отиде някъде с тях; беше ноември, а той нарочно не си облече балтона и излезе както

си беше по кадифено сако и с развята фльонга, за да прилича на гладуващ артист. Такива номера правеше.

Когато нашият адвокат го известил за развода, господин Фолтин се разплакал. Признавам, че е така, рекъл. Признавам: да свържеш живота си със съдбата на артист е истински ад. Предайте на госпожа Шарлота, че ѝ връщам свободата. Не създавал никакви трудности, толкова бил смирен и вежлив... Единствено когато адвокатът му казал, че му определям незначителна парична месечна издръжка, която може да получава в адвокатската кантора, той се изправил, поруменял и обидено извикал: Моля? Пари ли? Да не мислите, че съм просяк? Предпочитам да пукна от глад, отколкото да приемам милостиня!

Е, добре, казал адвокатът, така и ще предам на госпожа Карла.

Господин Фолтин се хванал за главата и започнал да се смее като обезумял. Прав сте, смънкал, аз съм просяк! Аз съм артист! Моля ви, не бихте ли могли да ми дадете в аванс петстотин крони?

Оттогава почти нищо не зная за него. Веднъж го срещнах на улицата — ех, какво да ви разправям, сам можете да си представите как съм се чувствувала! Приличаше на луд, вирнал високо рошавата си глава, с мръсна фльонга на врата, а под мишницата ноти... Всеки месец ходел в адвокатската кантора за парите, държал се гордо като бог, парите пъхал небрежно в джоба и разправял, че тъкмо преговарял със Залцбург или Метрополитен Опера в Америка за премиерата на „Юдит“. Или пък казвал, че едва сега се бил почувствуval свободен, творецът бил най-вече творец в калта и мизерията и там подобни неща. Веднъж дошъл като болен от треска и казал, че след седмица щяло да се играе пробно представление на „Юдит“ в някакво филмово студио, само за избрани гости; щели да дойдат да гледат диригенти и оперни менажери от цял свят... Дал на адвоката ми две покани — едната за вас, казал, а другата... ако някой прояви интерес...

Е, разбира се, аз не отидох.

След около седмица ми съобщиха, че са го прибрали в Бохнице; след два дни починал там, горкият. Във вестниците не излезе ни ред за неговата смърт... Направих му прилично погребение в крематориума; винаги е искал да бъде изгорен — като птицата Феникс, казваше. Дойдоха да се простят с него все пак двайсетина-трийсетина души, предимно музиканти — от тези, които посещаваха нашите музикални вечери. Господин Троян и той беше и така тъжно гледаше през

очилцата си; не липсваше и онзи палячо Моленда с цялата си компания и плака като дете. Дойде и онази млада певица, подир която на времето покойният тичаше; сега тя е знаменитост, звезда — много беше мило от нейна страна. И най-страницото — по едно време се разнесоха звуци на орган; свиреха „Ларго“ на Хендел, но така завладяващо... Свирише известен професор от консерваторията. А след това струнен квартет. Най-добрите ни музиканти, представете си! Изsvириха му квартет на Бетховен... Не зная кой беше организирал всичко това, дали господин Троян или някой друг; но бе така прекрасно и тържествено, че безкрайно ми олекна и най-сетне можах да се разплача. И все пак, господин Фолтин трябва да е бил голям музикант, щом го погребваха такива артисти и нищо не поискаха. Да, погребението му действително бе като на истински музикант.

Понякога си казвам: може пък наистина да е бил способен да създаде нещо. Знам, че вероятно не съм била подходяща съпруга за артист, но поне му осигурявах добър живот и гледах възможно най-малко да му преча, доколкото една жена е способна на това. Навярно не съм го разбирала добре; но обикновеният човек не може да даде повече от това, което има. Поне му направих красива надгробна плоча: бронзова лира и върху нея лаврова клонка. А надписът — само: Беда Фолтен. Нищо повече.

[1] Записано по устен разказ. ↑

V.

ПРОФ. Д-Р ЩРАУС АБЕЛАР И ЕЛОИЗА

С господин Фолтин се запознах на един от домашните му концерти, на който бе поканил нашия „професорски“ квартет (двама професори, един председател на съда и нашата изключителна първа цигулка, научен сътрудник в Института по анатомия), в който аз свирех на виола; по онова време в неговия дом се правеха музикални вечери с различна програма. След като свършихме изпълнението си, господин Фолтин, който бе научил, че моята специалност е сравнителната литературна история, ме отведе в съседната стая; беше ми направил впечатление на образован, богат и благороден млад мъж, с усет към музиката и всичко красиво. И така, отведе ме той и взе да ми говори, че бил завладян от историята на Абелар^[1] и Елоиза и че искал да напише по нея роман или дори опера; дали не бих бил така любезен да му разкажа нещо за Абелар и неговото време.

Тази тема случайно бе нещо като мое хоби, единайсети и дванайсети век със своята схоластика и разцвета на манастирите; боя се, че тогава май малко се поувлякох и започнах съвсем академично да му разяснявам въпросите на средновековния номинализъм, да тълкувам „Glossulae super Porphyrium“^[2] и да оборвам Шмайдлер; в същност аз твърдя, че писмата на Абелар и Елоиза, макар и не всички, са действителни. Господин Фолтин ме слушаше с безкрайен интерес, макар да се съмнявам, че „Glossulae“ или пък „Introductio in theologiam“^[3] на Абелар биха могли да послужат за опера; ала в професионалното си описание не помислих за това. Дори му обещах, че щом този въпрос толкова го вълнува, бих могъл да му предложа и съответна литература сам да се запознае с него. Господин Фолтин бе очарован от тази идея и предварително ми благодари. Допадна ми, че един композитор или поет може да проявява такова сериозно отношение към интересуващия го сюжет и да иска да навлезе в него

съвсем професионално, ето защо му изпратих куп източници, разни издания на Абелар, Хаусрат, Кариер и какво ли още не. След време го срещнах и го попитах какво става с Елоиза. Работел непрекъснато върху нея, заяви ми господин Фолтин; историята на Абелар и Елоиза била най-увлекателният сюжет за опера, който човек може да си представи. Това ме радваше; дванайсети век със своя конфликт между духовния орден и човешките, до известна степен предренесансови фактори, наистина е интересна и ярка епоха. Не поисках да ми върне източниците, щом още можеха да му служат за вдъхновение и насоки. За съжаление, по-късно го изгубих от погледа си, така че не успях да му изпратя новото, с критически коментар, издание на Гейер на Абеларовия трактат „*De unitate et trinitate divina*“^[4], там имаше любопитно обяснение защо Абелар е бил затворен именно в манастир.

По-късно с прискърбие узнах, че господин Фолтин умрял в бедност; моите книги, включително едно рядко издание на Кузен от 1849 година, вероятно са се изгубили след смъртта му. Жалко, много жалко, че младият талантлив композитор, както изглежда, не е успял да довърши своята опера за Абелар и Елоиза; това наистина бе рядък случай, в който творец пристъпва към сюжета си едва след като е завладян емоционално от него, с такава дълбока страст и професионална подготовка.

[1] Пиер Абелар (1079–1142) — френски философ, богослов и поет. Трагичната любов на Абелар към Елоиза, завършила с оттегляне и на двамата в манастир, е описана в автобиографията му „История на моите беди“. — Б.пр. ↑

[2] „Гласове към Порфирий“ (лат.). — Б.пр. ↑

[3] „Увод в теологията“ (лат.). — Б.пр. ↑

[4] „За единството и тройствеността на бога“ (лат.). — Б.пр. ↑

VI. Д-Р Й. ПЕТРУ ТЕКСТЬТ КЪМ „ЮДИТ“

На господин Фолтин бях представен във фоайето на театъра при някаква премиера. Вече бях чувал за него, че е безкрайно богат и обожаващ изкуството млад мъж. При първата ни среща ми направи впечатление на малко афектиран и тщеславен, но иначе сърден младеж; не ми харесаха бакенбардите му, монокълът, напарфюмираната му елегантност и златната верижка на китката. Откровено казано, помислих си: сноб. Ръкува се необичайно пламенно и въодушевено и веднага ме покани у тях, „при мен и госпожа Шарлота, на нашите интимни музикални вечери“, както се изрази. Толкова настояваше, че трябваше да се съглася, макар да нямах желание; по-късно получих по пощата печатана покана за *soiarèe musicale chez M-me et Maitre Beda Folten, — Comme chez soi*^[1].

Присъствувах на една-единствена подобна музикална вечер. Фолтин, с развята фльонга на врата и кадифено сако ме посрещна с преливаща сърдечност: „Заповядайте, заповядайте — възклика, — тук сте сред артисти!“. Жена му бе донякъде безлична, малокръвна, но явно добра съпруга; приличаше ми на евангелската Марта, която беше тук, само за да се грижи за яденето и пиенето и от време на време отдалеко майчински и плахо да се усмихне на някой самотен гост, с когото, горката, не знаеше какъв разговор да подхване. Затова пък имаха ангажирани двама сервитьори от кафе-сладкарницата, които познавах; обули им къси панталони, копринени чорапи и даже им сложили бели напудрени перуки на масури, та да се потят още повече, докато поднасят чая и шампанското. Имаше може би повече от четирийсетина души, большинството от които познавах; половината бяха объркани като мене, докато другата половина бързаше да изяде и изпие колкото може повече. Във всичко това имаше нещо напрегнато и някак неуместно. Фолтин обикаляше с благосклонна приветливост в

кадиленото си сако: едного ще потупа по рамото, другого ще замъкне към бюфета или пък ще заухажва някоя музикална дама — една такава странна смесица от благосклонност, колегиалност, представителност и прекалено изразено фамилиарно *san facon*^[2] или бохемско *pas de chichi*^[3]. По едно време ни изтикаха в „музикалния салон“, накараха ни да насядаме върху възглавници на пода, по канапетата или да се подпрем до камината, до вратата, и концертът започна; един млад композитор изсвири своя клавирна сюита, а някаква млада цигуларка — произведение на рошавия и очилат младеж, който й акомпанираше на пианото; мисля, че не беше лошо; ала вниманието ми беше съсредоточено най-вече върху господин Фолтин и съпругата му, седнали по средата на стаята в две кресла като кралска двойка, а около тях върху възглавници на пода се бяха разположили „артистите“; Фолтин поклащаше глава с вид на познавач, с притворени очи, а госпожа Фолтинова седеше със стисната уста и сигурно мислеше какво да нареди на прислугата. Не зная защо, но всичко това предизвикваше в мен озлобление; вероятно не сме създадени за такова великолепие.

След концерта Фолтин ме взе приятелски под ръка и ме поведе към малкия салон. „Така се радвам, че се запознах с вас — взе да ме уверява разпалено, — и много ще съм щастлив, ако мога да ви бъда с нещо полезен.“ Не можах да се сетя за нищо, което господин Фолтин би могъл да направи за мен; той продължи да ме уверява, че безкрайно и изключително цени моите отзиви като театрален критик и естет. „Знаете ли, че аз работя над операта «Юдит» — заяви с леко изчеряване. — Сам си написах и либретото. Според мен — той прокара ръка през косите си, — според мен всеки композитор трябва да си пише сам текстовете; само по този начин творбата му е едно цяло; така в нея няма чуждо присъствие, нито една представа, която да не е породена от неговата интуиция...“

Срещу това, в края на краищата, няма какво да се възрази. Фолтин с наслаждение го повтори и потрети няколко пъти с различни думи, въртя и сука, докато най-сетне изплю камъчето. Не бих ли бил така любезен да прочета неговото либрето. И да му кажа откровено къде евентуално не би издържало при най-строга критика. „Нали разбирате, аз съм преди всичко музикант, а не поет“ — взе да се извинява той и пак започна: как безкрайно уважавал моето мнение и не знам какво си, и не знам що си. Какво да се прави: бях изял у тях два

сандвича, така че трябаше да кажа, че с най-голяма радост... и така нататък. Стисна ми горещо ръка. „Утре ще ви изпратя ръкописа; а сега, моля, заповядайте да отидем сред младежта.“ Младежта междувременно вече се бе запила като невидяла и така викаше, та чак прозорците кънтяха; госпожа домакинята безпомощно и насила се усмихваше на всичко това, а господин Фолтин възклика: „Веселете се, веселете се, деца, чувствувайте се като у дома си! Тук сте сред артисти!“.

На другия ден пристигна ръкописът, сложен в огромна кошница с вино, грозде, лангусти и какво ли още не; изпитвах огромното желание да му я върна обратно. Либретото беше ужасно: няколко чудесни стиха или приличен прозаичен пасаж, след което една или две страници параноичен брътвеж; после отново някой що-годе приличен диалог или сцена и отново тези объркани и високопарни тиради, би трябвало да звуци демонично, би трябвало да бъде пламенно, а бе излязло маниакално и уродливо в своята натруфеност. Персонажите изплуваха незнайно откъде и съвсем неочеквано пропадаха вдън земя; половината от тях авторът изобщо бе забравил да спомене сред действуващите лица... В първа картина Елоиза обича овчар на име Езрон, в трета същият се превръща във воеводата Робоан, след което и двамата изчезват. Просто хаос. Не можех да разбера какво в същност е целял Фолтин; прелиствах отново ръкописа и повторно четях един диалог на Олоферн с лукаво подрънквачи, прикрито иронични стихове и изведнъж ме осени: Това може да го напише само Франта Купецки.

Тази мисъл не ме оставяше на мира, взех ръкописа и тръгнах за кръчмата, в която обикновено засядаше Купецки.

— Я прочети тези стихове, Франтик — казвам. — Как ги намираш?

Купецки ме погледна и се ухили.

— Не са лоши. Но по-нататъшните не се връзват с тях. — Той запрелиства ръкописа и взе да върти глава. После избухна в смях. — Леле-мале — кискаше се, — леле-мале, тя станала една!

— Франтик — рекох, — я погледни, не ти ли се струва, че този монолог като че е писан от Тереба, какво ще кажеш, а?

Купецки поклати глава.

— Значи и Тереба! — промърмори. — Какво да се прави, и той не е имал какво да яде!

— По колко ви даде?

— Той ли? — изсумтя Франта. — *На мене* даде три хиляди за цялото либрето, мръсникът му с мръсник; но в тоя миш-маш мои са само три неща. Най-хубавите ми стихове не е включил. — Той се ухили до ушите като китайско божество. — *Gesamtkunstwerk!*^[4] Като гледам, май трябва да са го писали най-малко петима души! Това например е Восмик. А това тук — зачете се в една от страниците той, — от кого ли би могло да бъде? „Юдит, Юдит, защо са тъй плахи твоите стъпки...“ Този даже не го знае. „В моите гърди космати...“ — това може да е Лхота. Помниш ли стиховете му: „.... как отекват крачките на косматите мъже“. Не го ли знаеш Лхота? Един такъв млад и слабичък като голишарче.

— Извинявай, как ви поръчваше тази работа? — попита.

Купецки сви рамене.

— Ами как! Дойде тук... уж случайно. То се знае, много беше щастлив, че вижда любимия си поет...

— А на музикалните си вечери не те ли е канил?

— Не — заяви с достойнство Франта, — такива прасета той не кани. За него трябва да си бохем, но с лачени обувки. Салонен, нали разбиращ? А в кръчмата този меценат сядаше до мен! Аз нарочно се правех на пиян, за да му говоря на „ти“; да беше го видял как се свиваше — разсмя се Купецки. — Е, та по едно време поде: „Приятелю, аз композирал опера; либретото си пиша сам...“.

— „.... за да звуци като едно цяло.“

— Точно така. Но главата му била пълна с музикални идеи и не можел достатъчно добре да се съсредоточи върху либретото, дали не бих могъл да му нахвърля в най-общи черти сюжета и да напиша някои от хрумванията си и монологите в стихове... За да имал никакви опорни точки за музикално вдъхновение.

— И ти го помоли за аванс, нали?

— Откъде знаеш? — учуди се Купецки. — Слушай, не можеш ли да измислиш никаква работа за мен?

— Не мога — отвърнах. — А онзи малоумен брътвеж, който е там, сигурно авторът си го е писал сам, нали?

— Ами! — изсумтя Франта. — За тази цел той си имаше един млад поет, от тези, дето му ходят на гости с лачени обувки.

— Да не е някой луд?

— Май не е — рече поетът Купецки. — Но при поетите никога не можеш да бъдеш сигурен.

Когато Фолтин дойде да си вземе ръкописа, разговарях с него приблизително в този дух:

— Вижте какво, Фолтин, така не стават тези работи. Както сам благоволихте изрично да подчертаете, художествената творба трябва да звучи като едно цяло. Това, което вие наричате либрето, изглежда така, сякаш е писано от петима. Все едно че сте взели пет текста от петима души и съвсем нескопосано сте обединили частите в едно. Няма ни начало, ни край. Няма последователно действие. Всяка сцена е в различен стил, различна интонация и с различни персонажи... Можете да го изхвърлите, Фолтин!

Той прегълътна глуповато няколко пъти и замига като провинил се ученик.

— Господин докторе — изрече заеквайки, — не бихте ли се заели вие сам малко да го пооправите? Естествено, не искам това бесплатно...

— Не. Извинявайте, но как можете да купувате от няколко души текстове и после да ги издавате като свое собствено либрето? Така не може да се постъпва!

Той бе съкрушен и дори леко се обиди.

— Защо пък не? Че „Юдит“ си е моя душевна собственост! Да се направи от Юдит драматично произведение или опера си е лично моя идея, господине!

— Да — отвърнах му. — Само че много преди вас същата идея вече е имал и някой си Йоаким Граф, и Миколаш Конач, и Ханс, и Опиц, и Хебел, и Нестрой, и Кайзер, а опера за нея са написали някой си Серов, и Вец, и Онегер, и Госек, и Емил Николаус фон Резничек... И въпреки това за Юдит биха могли да се напишат още дузина опери — побързах да добавя, като видях колко е съкрушен. — Зависи как ще се подходи към сюжета, нали така?

Пролича как се зарадва и засия.

— Именно! А този подход си е чисто мой! Знаете ли, Олоферн пробужда в девствената Юдит жената... такава яростна еротична неудържимост, тъкмо затова Юдит го убива... Великолепно хрумване, нали?

Почти ми дожаля за него; явно нямаше представа колко тривиално е всичко това.

— Е — казах, — мисля, че най-вече зависи от музиката. Знаете ли какво, помолете някой приличен драматург да ви напише цялото либрето; но после да се подпише под него, нали разбирате?

Стисна ми горещо ръка и развълнувано ми благодари. Бил съм го разбрал и съм му дал нов импулс за работа — с какво, не зная. И пак ми изпрати такава великолепна кошница с ананаси, бекаси и бутилки „Мария Бризард“. Вероятно защото се считаше за страстен сенсуалист и хедонист.

След няколко месеца се появи отново, сияещ повече от всеки друг път.

— Господин докторе — заяви победоносно, — нося ви своята „Юдит“! Сега вече истинската! Успях да вложа в нея цялата си концепция! Мисля, че този път ще останете доволен и от композицията, и от действието...

Взех ръкописа.

— Сам ли написахте това, Фолтин?

Той едва забележимо преглътна.

— Сам. Всичко сам. Не можех да поверя на друг своята визия за Юдит. Това си е чисто моя представа...

Прелистих няколко страници; след малко вече всичко ми бе ясно. Просто дилетантски преведена и на места безобразно осакатена „Юдит“ на Хебел; тук-таме в нея напъхани бледите пародийни стихчета на Купецки, „косматите гърди“ на Лхота, както и някои от ония слабоумни тиради.

— Омръзнахте ми, Фолтин — казвам. — Някой ви е подвел. Четири пети от всичко е plagiatство на Хебеловата „Юдит“! Не можете да излезете публично с такова нещо.

Фолтин пламна и преглътна.

— Не би ли могло да се прибави — опита да се защити той — „написал по драмата на Хебел Беда Фолтен“?

— Не ви съветвам да го правите — предупредих го. — Горкият Хебел е така обезобразен, че ти иде да виеш; за такива неща трябва да се иска смъртна присъда. Знаете ли какво, най-добре ще е още сега да го изгорите.

Той изтръгна ръкописа от ръцете ми и го притисна до гърдите си като нещо безкрайно скъпо.

— Да не сте посмели! — изкрештя и очите му пламнаха от отчаяна омраза. — Това е *моята Юдит!* Моята! Това си е моя, напълно моя представа! Няма никакво значение, че... че...

— Че някой си вече я е написал, нали? — Виждах, че изобщо не може да разбере, как да се изразя, моралната страна на нещата и че е влюбен като хлапак в своята Юдит; може дори да посегне на себе си, ако някой се опита да му я отнеме. Свих рамене. — Може пък и да сте прав, Фолтин. Когато човек обича нещо, в определен смисъл то наистина си е негово. Вижте, ще ви предложа нещо: аз ще продължавам да смятам вашето либрето за боклук и plagiatство, а вие ще ме смятате за идиот или нещо такова, и край.

Отиде си дълбоко обиден. От този ден за него аз не бях нищо повече от литературен буквоед, жалък педант и не знам си още какво. Едно е истина: умееше да мрази като истински литератор. В това нямаше равен на себе си.

[1] Музикална вечер у мадам и маestro Беда Фолтен. Като у дома си (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Непринуденост, безцеремонност (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Без финтифлюшки (фр., разг.). — Б.пр. ↑

[4] Сборна творба (нем.). — Б.пр. ↑

VII.

ВАША АМБРОЖ МЕЦЕНАТ

В класа по оркестрация бяхме три бедни момчета: цигуларят Прохазка, наричан Ладичек, дебелият и сънлив Микеш, по прякор Фати^[1], и аз. От какво живеехме, един бог знаеше; вероятно от това, че постоянно си давахме назаем един на друг банкнотата от двайсет крони, която една щастлива вечер Фати бе спечелил на пианото в никакъв нощен локал.

Веднъж ни повика нашият любим учител и Маestro и радостно ни заяви: „Момчета, намерих ви меценат!“. Дошъл при него заможен „поклонник на изкуството“ и му казал, че е готов да подпомогне двама или трима талантливи бъдещи композитори. „Сто и петдесет крони месечно, момчета! Не е много, но ако се представите добре, по-късно може да станат и повече. И внимавайте, калпазани, да не ме изложите, — привърши развлнуван старият добряк, — и добре да се държите! Помнете, че трябва винаги да сте с чиста яичка и че бомбето не се слага на пианото. Е, хайде, побързайте да му се представите!“

То се знае, че ще побързаме; сто и петдесет крони — за нас това бе невероятен дар от небето. Когато позвънихме на вратата на господин Фолтен, имахме чувството, че сме цяло стадо надеждни композитори в черни, лъснали от дългото носене костюми и се правехме на възможно най-слаби, за да не изглеждаме толкова много. Камериерката, с бяла престилка, ни заведе при господин Фолтин; седнал бе зад огромно бюро в златист брокатов халат и нещо пишеше. Вдигна глава, сложи си очилата, които го правеха по-възрастен и по-строг, и внимателно, един след друг ни разгledа. Вероятно (не знам, естествено, защо), остана доволен от нас, защото ни кимна приятелски и каза:

— Значи, това сте вие? Препоръча ви вашият учител. Той е велик артист, господа! Велик артист и човек!

Смънкахме: да, разбира се, така е. Господин Фолтен позвъни и стана. Уплашихме се, че може би нещо сме объркали и че ще каже да ни изгонят; Фати ядосано сумтеше, а Ладичек с широко отворени очи оглеждаше кадифената стая. Но не ни изгониха; дойде само наперената камериерка и направи реверанс като в театър.

— Ани, донесете на господата чай — разпореди се господин Фолтен. — А вие седнете, господа! Ето тук, моля.

Смънкахме, че предпочитаме да останем прави, но все пак трябваше да седнем в кресла, в каквото досега не бяхме сядали. Фати потъна така дълбоко, че чак замря от уплаха; Ладичек не знаеше къде да дene дългите си крака, а аз, като по-инициативен, открих разговора с това, че се изкашлях плахо. Господин Фолтен се настани в креслото си и събра върховете на дългите си пръсти.

— Велик артист! — повтори той още веднъж. — Поздравявам ви, господа, с такъв учител. Изобщо, да се посветиш на изкуството е прекрасна житетска цел. Прекрасна... и трудна. Аз самият най-добре зная какво страдание е да бъдеш артист.

Той прокара дългите си пръсти през гривата си.

— Трябва да сте готови за суров и изпълнен с лишения живот...

Фати-Микеш мигаше уплашено, а Ладичек блуждаеше с поглед по завесите и килимите. Господин Фолтен говореше за неразбирането, с което се сблъсква големият артист, а аз от време на време издавах звуци, подобни на съгласие. Дойде камериерката с огромен поднос; Ладичек скочи насреща й, за да поеме от галантност подноса, но сигурно не трябваше да го прави, защото тя дори не го забеляза и остави цялата тази прелест пред нас. Откакто се помнехме, такова нещо не бяхме виждали: чаши от най-фин порцелан, безброй крехки чинийки, чайниче със запарен чай, чайник с гореща вода, кристално шише с ром, гарафа с лимонов сок, купичка със сметана, плато със сандвичи, фруктиера с бисквити, сладки и какво ли още не; и всичко това камериерката нареждаше пред нас на масата. Ладичек съвсем безсрамно я оглеждаше с големите си замечтани очи и сякаш му се искаше да я хване за ръката; Фати с ужас бе притаил дъх и ме риташе под масата, а аз от името на всички поддържах разговора с това, че понякога казвах „да“.

— Заповядайте, господа — приканни ни господин Фолтен и сам взе да ни налива чай. — По-сilen? По-слаб? — питаше. Този ден още

не бяхме яли; Фати посегна към сандвичите и поднесе към устата си отрупана богато с шунка и съомга филийка. Успях навреме да го ритна да почака. Господин Фолтен вече си бе налял чай и бавно го разбъркваше със сребърна лъжичка; захар не си сложи. И аз направих същото. От смущение Фати сложи сандвича си върху дантелената покривка, за да не изцапа чинийката си и също взе да бърка чая. Господин Фолтен продължи да бърка замечтан, като размишляваше на глас за тежката участ на артиста в наше време; после взе малка бисквитка, отхапваше по малко от нея и отпиваше от горещия чай. Фати ме погледна въпросително и също си взе бисквита. Надявам се, че направихме добро впечатление на господин Фолтен. По едно време Ладичек се съвзе от вцепенението си, наля си чаша ром и започна да се тъпче със сандвици; за съжаление, него не можех да ритна. Винаги съм казвал, че цигуларите не знаят как да се държат и прекалено много си въобразяват. Като видя това, Фати също взе сандвича и го захапа. Сигурно не биваше да го прави, защото господин Фолтен го загледа и каза:

— Значи вие сте пианист, господин... господин...?

Горкият Фати пламна, прегълтна с пълна уста и сложи останалата част от сандвича си отново върху покривката.

— Микеш — изтръгна от себе си сподавено. — Да.

Господин Фолтен взе да го разпитва, а през това време Ладичек най-невъзмутимо лапаше сандвич след сандвич. После дойде моят ред: господин Фолтен дружелюбно ме заразпитва откъде съм, какъв е бил баща ми, каква музика предпочитам и тъм подобни въпроси, съобразени с възрастта ми. След това погледна към Ладичек. Ладичек стана, протегна се като сит котарак и без ни най-малко смущение тръгна към пианото, върху което имаше тъмнокафява цигулчица; взе я, подрънна струните ѝ с жест на познавач и с половин уста попита:

— Митенвалд, нали?

Това бяха първите слова, които произнесе.

Господин Фолтен засия.

— Да. Собственоръчна работа на майстора Матиас Клотц. Един момент, ще ви покажа паспорта ѝ.

Ние с Микеш се спогледахме. Почакай, Ладичек, няма да ти се размине! В това време Ладичек Прохазка нагласи присипналата цигулчица под брадичката си, плъзна с лъка няколко пъти по струните

и започна да свири „Песен“ на де Файа. Биваше си го момчето, сякаш цял живот бе общувал само с меценати. Господин Фолтен потъна в креслото си и се заслуша със затворени очи, поклащащи на сърчите.

— Добре — каза накрая. — Нямате ли нещо свое?

Ладичек дори не мигна и засвири свои вариации на детска тема; изсвири три, каза „Така“, остави цигулката и отиде пак да седне при сандвичите. Господин Фолтен погледна към мен. Седнах на пианото и смело засвирих своето „Анданте“; сега зная, че съм присвоил в него сума неща от нашия скъп учител, но тогава бях много горд със своя „Опус № 3“. Дойде ред и на нашия гениален Фати; той страшно се вълнуваше и изсвири лошо великолепната си „Шакона“ с прекрасна тема. Господин Фолтен не каза нищо; да си призная, това малко ме ядоса; наистина, Фати него ден свири много лошо и при всяка грешка кривеше лице като дебело дете, което, а-а ще заплаче, но неговата Шакона бе толкова чиста творба, че който поне малко разбира от музика... само че кой ли наистина разбира?

В общи линии всичко мина добре; господин Фолтен заяви, че живо се интересува от нас и с голям такт ни връчи по един залепен плик; оказа се, че в тях има по две чисто нови стотачки. Дори ни подаде сърдечно ръка, другия месец пак да сме отидели и да сме му изсвирели нещо ново. Връщахме се опиянени от щастие; имахме си свой меценат, имахме — според нас — куп пари и изобщо в нас звучаха хиляди цигулки; единствено дето Ладичек се връщаше мислено със съжаление при камериерката. „Момчета — припомняше си той, — забелязахте ли обувчиците й, а шапчицата?“ Странно, когато отидохме там за втори и трети път, тя далеч не ни изглеждаше вече толкова хубава; оказа се, че и с двете стотачки не живеем по-добре, отколкото докато ги имахме. Как става така, не зная.

След месец отново довтасахме; всеки с няколко нотни листа под мишницата: скромна творба, посветена на маestro Беда Фолтен. Ладичек съчини „Фанданго за цигулка и пиано“, аз написах музика по едно стихотворение, а Фати носеше малко романтично „Рондо за пиано“. Господин Фолтен бе обзет от искрена и голяма радост; сам седна на пианото и изсвири моята песен, тананийки си мотива й; изсвири и рондото на Микеш и доволен поклащаше глава. Свирише доста непрофесионално, но с видима рутина и музикално чувство.

После с Ладичек изsvирихме неговото фанданго; Ладичек вмъкна и дяволски импровизирано pizzikato à la guitarra, а господин Фолтин направо сияеше.

— Добре, момчета, много съм радостен.

После заговори за композирането.

— Мисля, че е грешка, момчета, да композирате каквото ви хрумне. На един такъв млад композитор аз бих поставил конкретна задача: хайде сега, момчето ми, да видим на какво си способен! За лично вдъхновение ще имаш много време, когато откриеш собствения си стил.

Замисли се и после каза:

— Любопитен съм да видя например как бихте разработили една и съща тема. Така по-добре бих ви опознал и ще мога да ви посъветвувам къде да се насочите... — Потри чело. — Например една такава малка прелюдия: нощ във военен лагер. Нощ пред битка. Това е силна музикална представа, нали?

Фати облещи очи:

— А... греят ли звезди?

Господин Фолтен закри очи с длан:

— Не. По-скоро е пред буря. Аз виждам алени отблясъци на хоризонта. В лагера кънтят барабани и стражата тръби...

— Каква трябва да бъде армията? — попита сухо Ладичек.

— Защо?

— Заради инструментите.

— Правилно — съгласи се господин Фолтен и кимна одобрително. — Да речем... войската на цар Навуходоносор, а? За да бъде много екзотично.

Фати изглеждаше съкрушен.

— Та те са били езичници! — извика той.

Господин Фолтин го погледна изненадан.

— Това ще ви пречи ли?

Фати се изчерви и доби съвсем нещастен вид.

— Когато човек не знае нищо за тях — запелтечи. — Поне да имаше звезди... Така по-ясно може да се изрази!

— Истинският творец може да си представи всичко! — заяви нашият меценат. — Но аз не ви принуждавам. Това бе само едно мое хрумване.

Този път в пликовете имаше по три стотачки за всеки. За наша изненада, не ни стигнаха нито за ден повече от предишните две. Парите са сякаш някак странно прокълнати: никога да не стигат, независимо дали ги имаш повече или по-малко.

Естествено, заловихме се с Навуходоносоровия лагер, за да зарадваме господин Фолтен. Без много-много да му мисли, Ладичек реши, че това трябва да бъде нещо „сарацинско“ и набълска партитурата с турски тъпани, тимпани и проточен далечен вой, „все едно че пее музин“ (само че Ладичек упорито казваше „музейн“); при мен излезе нещо като лирично ноктюрно с плах намек за войнишка вечерна заря; затова пък Фати по цели нощи се поти над Навуходоносоровия лагер и отчаяно си скубеше косите, че не може да постигне онези „алени отблъсъци на хоризонта“. Все звезди виждал — нощ без звезди — твърдеше безпомощно — не била никаква нощ, а само празна черна дупка! Най-накрая се получи малко героично ларго за пиано, вероятно най-доброто нещо, което дотогава Фати бе написал; но с военен лагер нямаше кой знае колко общо.

Нашият любезен меценат остана много доволен; изучаваше творенията ни с очила на носа и бавно мърдаше устни.

— Не елошо — брътвеше одобрително над партитурата на Ладичек. — Този чакалски мотив е добро хрумване.

Ладичек ни риташе под масата да не се изпуснем за неговия „музейн“. Аз бях похвален за вечерната заря; ала над ларгото на Фати се мръщи и си човърка с клечка за зъби ухoto.

— Малко е студено — отсъди. — Липсва му мащаб.

— Да — прошепна съкрушен Фати.

— Знаете ли — реши господин Фолтен, — на вас като че ли най-добре ще ви легне един малък пасторал. Представете си стадо овце... и млад овчар свири на пастирска свирка любовна песен...

— Да, да — размърда устни Фати, премигвайки предано, но по неговите дундести бузи изразът на ужас се сгъстяваше, докато най-сетне пот изби по челото му при представата за овцете и пастирската любовна песен. Ладичек получи за задача тържествен марш на варварския пълководец. „Нещо такова“ — рече Ладичек с готовност и забарабани с пръсти по масата варварски марш. На мене господин Фолтен връчи някакви стихове — да съм се опитал да напиша музика по тях. Това бил хорът на жените, нареджащи над ужасите на войната.

Стиховете ми се сториха кошмарни, всяка втора дума: „О, печал, о, печал“ и от този род. Но ръката на господин Фолтен този път бе още по-щедра и ние се постарахме да задоволим желанията му колкото може по-добре.

— Знаеш ли какво, Фати — казах, — аз ще ти направя стадото овце, заедно със свирката и любовната песен; блеенето и любовните мечти са тъкмо мой специалитет. А ти в замяна ще ми напишеш музика към онуй „О, печал“. Ти си сякаш роден за „О, печал“ и за хор на майките. Господин Фолтен и без това няма да разбере кой какво е направил.

Любовната песен я докарах тъй, че добродетелният Фати чак се изчерви — само гугукане и страстни копнежи. „Моля ти се — възпротиви се Фати, — не мога да му го дам така, та той ще ми се изсмее! Нима имам вид на такъв?“ Затова пък „О, печал“ бе станала великолепен контрапункт във вида на *cantus firmus*; прибавил бе echo и завършващ с проточена алтова монотонност, от която чак тръпки те побиваха.

Когато предадохме работите си на господин Фолтен, той не скри своето задоволство; само иззад листа на моя пасторал погледна почти укорително Фати.

— Малко е студена — каза той със съжаление. — Добре е разработена, но съвсем без страсть.

— Да — съмнка нещастен Фати. Очевидно нашият меценат си го беше нарочил.

— Вие още не сте обичали, нали?

— Не — прошепна Фати гузно.

— Това е пропуск — отсъди господин Фолтен. — Артистът е длъжен да обича страстно, неудържимо, по дионисиевски.

— Да — простена Фати и уплашено запремига с малките си очички; вероятно се боеше нашият меценат да не поискава от него за следващия път доказателства за неудържима страсть. Вместо това обаче му бе възложен „мотив на девица, която отива с амфора за вода“. Пролича, че си отдъхна; това бе тъкмо работа за него. На мен бе доверен речитатив на херолд, който обявява някому война; а Ладичек получи за задача любовния дует на пастира Езрон с някоя си Юдит. Дуета написах аз, а Ладичек направи вестителя, защото обичаше

фанфарите; прибави там шест тръбача — шест тромпета, това се казва звучене, братле, наслаждаваше се той.

Господин Фолтен едва не ни запрегръща, когато му занесохме партитурите си. Остана бащински доволен от нас.

— Тези листове, младежи, аз ще запазя; един ден вие ще станете големи музиканти.

Обичахме го наистина; беше великодушен и безкрайно обичаше музиката — какво повече можехме да искаем от човека? Разпитваше ни как живеем, какви връзки поддържаме и какво ли още не.

— Не може така, момчета — каза веднъж енергично, — май ще трябва да ви въведа в обществото. Големият артист трябва да умее да се държи и сред най-изискани среди. Трябва да е като княз. Ще дойде време, когато ще сядате на една маса с крале и ще обичате най-нежни принцеси...

От ужас очите на Фати едва не изхвръкнаха, а Ладичек само премигна, сякаш искаше да каже: Що се отнася до принцесите, туй може да стане и веднага.

— Знаете ли какво? — продължи господин Фолтен. — Почти всяка седмица при мен се събира музикално общество. Забележителни артисти, интелектуалци, критици и все такива хора... Съвсем интимно общество, но един ден на вас може да ви бъде полезно, нали така? Ще си създадете редица познанства — за артиста това е задължително. Поне пред вас ще се отворят вратите на успеха. Момчета, какви костюми имате?

Оказа се, че най-хубавите са тези на нас.

Господин Фолтен ни разгледа критично и смръщи нос.

— Така не върви. Знаете ли какво, ще поръчам да ви ушият по един хубав смокинг. А вие ще се представите пред тези хора, като им изсвирите по нещо свое, става ли? Това ще бъде за вас най-доброят старт към живота.

Очевидно бе щастлив, че може да ни направи и тази услуга; изпрати ни при отличен шивач и поиска да му се представим с новите костюми.

Е, какво пък толкоз, отидохме; бе жарък летен ден и ние имахме чувството, че всичко живо се обръща след нас, тримата младежи, тръгнали по улицата посрещ бял ден във вечерно облекло. Дългият Ладичек крачеше нехайно като красив и изтънчен принц, аз се

чувствувах като пред първото причастие, а Фати се потеше и нещастно издуваше бузи, сякаш го бяха повели на екзекуция и смокингът го стиска под мишниците. Господин Фолтен плесна с ръце, като видя ризите и обувките ни.

— Не върви така, момчета — заяви, — ще трябва да си купите и прилични папийонки, ризи и лачени обувки; другия четвъртьк ще дойдете у дома точно в осем часа вечерта, ще имам гости. Ще се радвам, ако им изсвирите произведенията си, които посветихте на мен.

Е, добре, пристигнахме в пълно снаряжение точно в осем: Ладичек — пренебрежителен като княз, аз — тържествено развълнуван, а Фати Микеш — скован от притеснение, сякаш бе издялан от дърво. Натиснахме звънца на Фолтенови; дойде да ни отвори лакей в копринени чорапи и бяла перука.

— Олеле, майчице! — простена Фати, но Ладичек влезе величествено, сякаш вкъщи си има най-малко десет лакея; да се чудиш откъде се взема всичко това у цигуларите!

В антрето нямаше никого.

— Господата музиканти ли са? — попита лакеят. — Оттук, моля, заповядайте, ще известя господаря за вас.

Напъха ни в малка стаичка и ни остави да се гледаме. След малко се появи господин Фолтен в кадифен кафяв халат с развята фльонга.

— Привет, младежи — каза забързано и разсеяно, — веднага ще поръчам да ви донесат нещо за ядене.

И изчезна.

След малко влезе камериерката с поднос.

— Трябва да се нахраните — заяви.

Ладичек напъха в устата си сандвич и започна да я задиря; тя прие това като нещо естествено, кимайки „ах, вие“ и „я оставете“ — нещо от тоя род. На Фати му се бе свило гърлото, та чак нищо не можеше да хапне; аз, най-младият от нашето трио, бях съвсем объркан, без да знам защо. Когато камериерката — след като се изплези на Ладичек — си тръгна, Ладичек вдигна вежди и каза:

— Момчета, струва ми се...

— Какво? — попита Фати сподавено.

Ладичек сви рамене.

— Бих предпочел да си тръгна.

После на вратата се показа лакеят.

— Господин Фолтен ви чака.

Тръгнахме като гъски след него. В големия салон стоеше господин Фолтен до непривлекателна, обикновена и плахо усмихваща се госпожа.

— Скъпа моя — рече господин Фолтен рицарски, — позволете да ви представя моите млади приятели.

Смънкахме нещо, че за нас е голяма чест и целунахме нейната мека къса ръка. През това време господин Фолтен вече радостно посрещаше първия си гост.

— Заповядайте, заповядайте — нареджаше възхитено той, — чувствувайте се като у дома си!

После дойде втори, трети гост; господин Фолтен повече не ни забелязваше. Ладичек ме побутна с лакът: гледай — никакви смокинги! Стояхме в ъгъла като черно островче, а през това време господин Фолтен надаваше сърдечни приветствени викове, а неговата госпожа подаваше на новодошлите ръка с несигурна и мила усмивка. Гостите пристигаха един след друг, хвърляха въпросителен безразличен поглед към нашата черна групичка и пъргаво се понасяха към съседния салон, където вероятно се намираше бюфетът. На нас ни ставаше все по-горещо и по-горещо: никой не беше в смокинг. И никой не разговаряше с нас.

— Какво да правим? — прошепнах.

— Почакай — изсъска Ладичек и смушка в ребрата Фати, който стоеше вдървен като дребен дебел идол. — Размърдай се бе, човек!

Фати наистина премигна и взе да трепери.

— Трябва да се разпръснем — прошепна ядосано Ладичек — и да не си личим толкова!

— Накъде? — простена Фати с ужас.

Вероятно така се измъчваше, че бе готов всеки миг да заплаче — от унижение или нещо подобно; детските му устни се кривяха и трепереха. Ладичек пребледня и свъси вежди; в този момент изглеждаше блестящо. Точно в същия миг господин Фолтен водеше към бюфета някаква много известна личност, съдейки по това с какъв преливащ възторг я бе посрещнал. Ладичек направи две крачки и леко се поклони.

— Позволете, господине — изрече на висок глас, — да ви представя композитора Микеш.

Известната личност погледна изненадано, а горкият Фати се поклони като падащ чувал с брашно. Господин Фолтен се изчерви и леко прегълътна.

— Да, да — изстреля забързано и нервно. — Много талантлив композитор. А това е господин... господин... господин Прохазка.

Ладичек протегна ръка към известната личност с вродена непосредственост на принц.

— Приятно ми е, господине!

— Кой бе това? — прошепна вцепененият Фати.

— Откъде да знам? — отвърна Ладичек равнодушно и мрачно.

Господин Фолтен се върна от буфета и право при нас:

— Господа — изрече с тиха ярост, — не забравяйте, че тук сте не като гости, а като... като...

— ... платени музиканти — подсказа спокойно Ладичек. — Както обичате.

Господин Фолтен се завъртя на токовете си и тръгна към входа. А големият салон вече се пълнеше с групички гости, връщащи се от буфета.

— Заповядайте, момчета — прошепна Ладичек. — Заповядайте в музикалния салон!

Там, на сред стаята, вече бе нагласено пиано „Стейнуей“, а върху него тъмнокафява цигулка „Митенвалд“. И нашите произведения с краснописното посвещение: „На Маestro Беда Фолтин“. Зная, че от наша страна това бе бунт на прислугата, но нищо друго не можехме да направим. Изведенъж зазвуча: там-там-там-ра-ра-там-та-там-та-рам-ра, аз и Фати на четири ръце на пианото, а Ладичек с цигулката под брадичката, с две думи, първокласна пошлост от нощен локал; Фати се хилеше възторжено, а Ладичек се въртеше и пляскаше като истински циганин-виртуоз, дори отмяташе от челото си кичур къдици. На вратата се подадоха уплашени лица. Дънехме все по-разпалено, а Ладичек се пъчеше и недвусмислено се гласеше да тръгне да свири на гостите на ухо. Но в този миг се появи господин Фолтен, който затръшна след себе си вратата.

— Да не сте се побъркали, ах вие... вие...

— Извинете, господине — рече Ладичек, надигайки изумено вежди, — нали сте ни поканили като домашен оркестър?

След половин минута вече бяхме на улицата; затова пък ни олекна. Сутринта изпратихме на господин Фолтен новите си дрехи; отмъстителният Ладичек обаче предварително намери свещ, за да покапе с воськ смокинга си.

Тогава имахме чувството, че сме се излъгали в своя меценат; след този случай като музиканти често бяхме принуждавани да прегъщаме какво ли не, а то не бе кой знае колко по-добро. Пък и господин Фолтен се бе излъгал в нас: никой от трима ни не стана композитор. Нашият нещастен Фати, нашият гениален Микеш малко след това, подир прекаран грип, умря от Паркинсонова болест; Ладичек Прохазка се запиля нейде из Русия, а аз съм само, както пише по афишите — „на пианото Ваша Амброж“.

[1] Дебеланко (англ.). — Б.пр. ↑

VIII. ДВЕ БЕЛЕЖКИ

В разказа на госпожа Карла Фолтинова стана дума за две лица, които са играли определена, макар и епизодична роля в живота и творчеството на Беда Фолтен. По напълно понятни причини не бе възможно да се запишат техните спомени за покойния композитор; на това място, заради последователността във времето и връзката между отделните събития, предлагаме поне частично някои факти и подробности, които успяхме да съберем пряко или косвено от споменатите лица.

Първото от тях бе онази „чужда певица“, както я нарече госпожа Карла Фолтинова. Някога тя наистина бе една от най-прочутите оперни звезди и за нейните примадонски романи, за нейните любовни приключения и бижута, за нейните хонорари и скъсани договори се разказваха невероятни неща. По времето, когато гостуваше на наша сцена, разбира се, нейната певческа слава вече бе доста избледняла; отдавна бе прехвърлила петдесетте, докато Беда Фолтен — едва тридесетте. И все пак, тя продължаваше да бъде импозантно женско видение, а нейните концерти не бяха такъв провал, както бе подметнато, поне за актьорското ѝ изкуство можеше да се каже, че все още предизвикваше огромен ефект.

Пищещият тези редове също беше в театъра, когато тя пя като гост в „Кармен“; през антракта се срещна във фоайето с Беда Фолтен.

— Хареса ли ви? — попитах го.

Фолтен направи лека гримаса.

— Никак — отвърна сухо. — Прекалено е стара.

— Че как не — казвам. — Направете сметка сам: вече беше известна, когато беше любовница на... — и назовах едно от най-големите оперни имена в света, който по онова време вече повече от двайсет и пет години бе покойник. Такива неща не се казват от злонамереност, но човек не може да ги премълчи.

Беда Фолтен облечи насреща ми очи.

— Сериозно? Но това е ужасно! Откъде знаете?

— Че то е всеизвестно — казах. — След това имаше връзка с този, този и този — и изброях един голям държавник, един велик тенор и един прочут писател. На Фолтен това явно направи впечатление.

— Слушайте, тогава тя трябва да е фантастична жена! — възклика възхитен. — Бих искал да се запозная с нея!

Когато след финала падна завесата, видях Фолтен изправен до първия ред; ръкопляскаше като побъркан, едва не падна в оркестъра, но все пак дочака прославената примадона да му се поклони специално и да му изпрати въздушна целувка.

След два дни избяга с нея някъде в Алпите; тя трябваше да пее в „Мадам Бътерфлай“ или нещо друго, но това бе само една от поредните ѝ авантюри. Три дни по-късно при мен дойде Беда Фолтен, съсипан и отчаян, та чак брадичката му се тресеше.

— Моля ви — зашепна, — много ви моля, нека да остана няколко дена у вас; не ми се иска още да се прибирам у дома...

Плеснах с ръце.

— Какво става, да не би старата Венера да ви е зарязала?

Той се изчерви и обидено се смръщи.

— Какво говорите! — процеди през зъби. — Тя така страстно се влюби в мен... Ужасна жена! Ще видите, че ще дойде да ме търси... Не бих желал да ме открие!

— Фолтен — казвам, — тогава защо избягахте от нея?

Устните му затрепериха и той с усилие прегълътна.

— Ами... ами аз си мислех, че в нея има бог знае какво! Нали вие ми разказвахте кои са я обичали...

Остана при мен почти седмица; от някои намеци и изпуснати приказки подразбрах, че бил наел с нея вила някъде край Волфгангс, но още първата нощ станал ужасен скандал и неукротимата оперна богиня хвърлила върху главата му цял сервиз кристални чаши. Както изглежда, на другия ден сутринта заминала за Италия, а Фолтен тихичко се приbral.

Стана ми жал за него. Струва ми се, че в неговия случай това не бе, както се казва, любовно безумие, а по-скоро никакво честолюбие: защото е била любовница на един от най-големите композитори, на някакъв крал и на кого ли още не; защото тя самата беше знаменита и

известна, изобщо кой знае защо; понякога си казвам, че може би по този начин е искал да стане нещо като приемник на онзи забележителен музикант и творец, който някога е я обичал. Може би е приемал това като достойна за големия артист съдба — да изгори пръстите си на същия почти исторически пламък. Дълги години след това обичаше да показва никаква следа от скрофулоза на врата си и твърдеше, че това бил белег от удар с кама. От ревност. След това загадъчно намекваше, че му го била направила божествената тази и тази, нали знаете, дето е била любовница на онзи знаменит композитор. На мене също разказа тази версия; вероятно беше забравил, че с този случай съм запознат малко по-отблизо.

Другата личност, за която споменава госпожа Фолтенова в своите спомени, е „слепият Канер“. Вероятно става дума за Ладислав Канер, вече покойник, който на времето бе доста известен в определени музикални кръгове, както и в най-съмнителните места на пражкия нощен живот. Действително беше почти сляп и голям музикант; къде се е учила да свири, никой не знаеше. Мразеше до фанатизъм консерваторията и презираше „учените господа музиканти“; достатъчно бе да му посочат някого и да кажат, че „господинът е от консерваторията“ и вече бе готов да скочи и да го удуши в изближ на ярост. Беше дребен, плешив и ужасно мръсен; в лице приличаше на нещо между Верлен и Сократ. Живееше, както изглежда, някъде зад Олшанските гробища в дъсчена барака, където, разбира се, не само че нямаше пиано, но каквото и да било; от какво живееше, не се знаеше, ала към полунощ човек винаги можеше да го открие в една или друга кръчма от квартал Жижков чак до квартал Коширже, стига там да имаше поне една дебела бюфетчийка и каквото и да е жалко и раздрънкано пиано; пиян до козирката, той ломотеше несвързано и пулеше като невменяем стъклени си почти невиждащи очи. От време на време ставаше и отиваше да свири на пианото; когато беше пиян, винаги отиваше да свири — така, както някои отиват в тоалетната; при него това бе нещо като непреодолима, настойчива и нечиста потребност да се излее. Понякога гневно и отмъстително пародираше произведения на „господа музикантите“ — един бог знае откъде при неговия начин на живот е могъл да ги чуе; друг път свиреше сам за

себе си необуздани и мрачни импровизации; често свиреше и за пари, но никога чужди композиции или песни. Ако някой му кажеше: Канер, изsviri mi валс от „Кавалера на розата“ или нещо друго, той скръцваше с остатъците от прогнилите си зъби и изсъскваше: „Канер не свири!“. Но ако му се кажеше: „Канер, Канер, изsvирете mi, че плюя на целия свят! Канер, изsvирете mi например, че трябва да откъсна главата на моята, mrъсницата ѝ недна! Канер, изsviri нещо адски вулгарно!“ — Канер веднага започваше да свири. Аз самият не съм музикант, макар че безкрайно обичам музиката; но веднъж специално заведох един много голям диригент в нощен локал, където Канер тъкмо свиреше на раздрънканото пиано. Той го слушаше толкова напрегнато и трескаво, че дори почна да гримасничи като луд. „Този тип е гениален! — хрипаше и стискаше ръката mi той. — Боже господи, това животно дори не знае какво свири! Чакайте, чакайте — лицето му отново се изкривяваше като от тик, — какво е това, което свири?... Боже господи, ама че прасе! Чуйте, сега... и сега...“ А Канер разливаше своята варварска рапсодия с безсрамен екстаз и грачещо се смееше. „Още! Още! — крякаше и подскачаше като побъркан върху столчето пред пианото. — И още! А така!“

Не можех да удържа диригента; скочи, отиде при Канер и сложи банкнота от хиляда крони на пианото му.

— Слушайте, прасе такова — каза му, пребледнял от вълнение, — а сега ще изsvирите нещо, което подхожда на такъв велик и гениален музикант, какъвто сте вие, говедо с говедата.

Канер се надигна, посинял и наежен; помислих си, че ще се нахвърли върху моя диригент и ще го удушси, но той само отстъпи крачка назад и изпелтечи:

— Канер не свири! Канер не свири!

Маестрото го сграбчи за яката:

— Канер! — викна му заканително.

Изведнъж Канер започна странно, някак жалостиво да се хили.

— Зная — изрече, заеквайки, внезапно изтрезнял, — вие сте този и този. — И нарече големия диригент по име — как го позна този полусляп тип, не мога да разбера.

— Е, какво? — процеди през зъби диригентът. — Ще изsviriш ли нещо прилично?

Канер имаше вид, сякаш всеки миг ще падне на колене.

— Моля ви, Маestro — хриптеше, — моля ви, не... Моля ви...
Пред вас не!

— Защо?

Канер трепереше като лист.

— Аз съм свиня, Маestro... Аз няма да мога... Моля ви, пуснете ме!

— Ела да седнеш при нас, Канер — каза маестрото. — И можеш да ми говориш на „ти“. Аз също разбирам малко от музика, знаеш ли?

Това бе невероятна вечер. Канер с мъка обръща езика си и с отчаяние и фанатично не откъсваше от маестрото изцъклените си, потъмнели от зеленото перде на глаукомата очи. Ако се споменеше пред него Бах или Бетховен, или пък Сметана, или друго такова име, удряше чело в масата и сумтеше: „Маestro, не съм достоен...“. После всичко никак се омота; на нашата маса беше седнал никакъв бояджия и на всички ни говореше на „ти“. „Аз също съм маestro! — крещеше той. — Канер, свири!“

— Канер, днес ще ти посвиря аз — каза маестрото и седна на пианото. — Помниш ли това?

Канер удари чело в масата и изхлипа.

— Не съм достоен!

— А спомняш ли си това, Канер? А познато ли ти е туй? Това е Глук! А туй знаеш ли го? Това е Хендел! — Маестрото не беше изключителен пианист, но пък имаше невероятна памет. — А това на Бах знаеш ли го? Чакай, сега ще дойде онзи момент. Слушаш ли, Канер?

Всичко това приличаше на никаква объркана литургия, която той отслужваше за блудната душа човешка; или на трескаво пропъждане на дявола. Беше блед и настръхнал, а по лицето му пробягваше нервен тик; никога не бях го виждал така строго и вгълбено съредоточен в музиката.

— Канер, сега внимавайте! Слушате ли? Ей, приятелю! Боже каква музика! Канер, още ли не сте достоен?

А Канер отчаяно клатеше глава.

Призори изпращах господин диригента до дома му. Беше се намръщил като дявол.

— Жалко за този проклет нехранимайко! — мърмореше съкрушен. — Този тип има повече музика в малкия си пръст, отколкото

аз в цялата си ръка!

А маестрото не беше от онези, които мислят за себе си прекалено скромно.

Припомням тази дребна случка, само защото тя обяснява що за човек беше Канер. Толкова по-интересно е, че се бе сприятелил с Беда Фолтен, или по-скоро Фолтен с него. Който познаваше елегантния, напарфюмиран Фолтен с неговата сладострастна грива, с монокъл и златна верижка на китката, чувствения Фолтен, изтънчен и светски, трудно можеше да проумее как може да понася до себе си такава жалка човешка развалина, и то не само да я понася, но и да поддържа най-близки отношения с Канер. Човек можеше да ги види заедно в мизерните кафенета, където Канер свиреше; обикновено след това Фолтен го качваше в колата си и го откарваше у дома си. Намекваше, че се стреми да го спаси и морално, и като артист; при това го напиваше до безсъзнание и дори той самият така се занемари, сякаш изпадна под неговото опустошително влияние. Видимо и почти демонстративно се изоставяше; дори вече държеше да изглежда като лекомислен и донякъде западнал бохем. Страстно пригласяше на Канер в неговото презрение към учените господа музиканти. Човек трябва да носи музиката тук, казваше, тупайки се по гърдите, а не в дипломата; Канер, ние ще им покажем на тия вдаскалини педанти! Човек трябва да е завладян от музиката, крещеше и пулеше очи; датвориш е бяс и опиянение! Канер клатеше глава на всичко това и крякаше безсмислено; Фолтен го натоварваше в колата и потегляха. Странна двойка.

Защо се разделиха след известно време, не зная. Срещам веднъж Фолтен; отново изискан, напарфюмиран и с монокъл, и го питам как е Канер. Той се намръщи и сбърчи нос.

— Невъзможен тип — промърмори с неприязън. — Неспасяем случай. Опитах се да направя нещо за него, но... — и той махна с добре поддържаната си ръка със златната верижка на китката.

След известно време срещнах една нощ Канер на улицата, естествено, пиян; попитах го между другото за Фолтен. Смотолеви нещо, че Фолтен бил искал да го убие с нож. И все плещеше за някаква Юдит.

— Юдит все пак беше моя... — гъгнеше, — той нямаше право... нямаше право... Плюя му на парите, господине — скърцаше яростно зъби той, — кажете му това, господине! И му предайте, че няма да му дам Юдит!

Най-напред си помислих, че говори за операта, за която Фолтен бе проглушил ушите на всички; но после се сетих, че в едно малко кафене, където ходеха заедно, имаше бюфетчийка, която те бяха нарекли Юдит — една такава едра, чернокоса грешница. Мисля, че и двамата тичаха подире ѝ и че поне Канер беше лудо влюбен в нея; чух го веднъж да импровизира сам „Песен за Юдит“ — един такъв необуздан сексуален триумф, не знам как точно да го нарека; съжалявам само, че го нямаше диригентът да го чуе. Вероятно заради тази Юдит са се скарали и разделили; спомените на госпожа Фолтинова обаче свидетелствуват по-скоро за първото предположение на пишещия тези редове.

Както вече бе казано, скоро след всичко това Ладислав Канер изчезна; просто престана да се появява в кафенетата и локалите и докато някой от компаниите се сети за него, доста вода изтече, и Канер пропадна безследно. Всяко артистично поколение си има своите чудаци; този налудничав и полусляп музикант изчезна твърде рано, без дори да заеме заслужено място поне във вестникарските хроники на своето време.

IX.

ЯН ТРОЯН

ОРКЕСТРАЦИЯТА НА „ЮДИТ“

Връзките ми с покойния господин Фолтен бяха кратки и по същество делови. Веднъж дойде при мен в театъра, където по това време бях оперен корепетитор, с особена молба: да съм му бил помогнел при оркестрирането на неговата опера „Юдит“, която вече била готова. Каза ми, че в музиката бил в същност нешколуван самоук; че от дете свирел и страстно обичал музиката, но обстоятелствата не му позволили да учи в консерваторията.

— Може би съм по-скоро поет — рече ми той, — завладя ме историята на Юдит и поисках да напиша драма за нея. Но какво да сторя, като при всяка сцена, която пишех, при всеки диалог, който изграждах, от само себе си, непреодолимо и победоносно в съзнанието ми напираше музикална фраза. Вместо говор се лееха песни. — Той сви безпомощно рамене. — Трябаше да го напиша като музикално произведение. Стъпка по стъпка то израсна само — и текстът и музиката. Сега в общи линии съм готов с творбата си, но не зная какво да правя по-нататък с нея. Все пак липсват ми технически, бих казал, занаятчийски познания, например в оркестрацията...

— Извинете, господине — казах му, — в изкуството няма нищо занаятчийско. Цялото изкуство трябва да бъде съвършен занаят; и всичко трябва да бъде изкуство. Не бива да говорите така, господине — казах му. — Оркестрирането не е никакъв занаят. Вижте например Берлиоз, господине. Или прочетете партитурите на Дон Джовани — какъв занаят е това? Не може така, извинете; така изобщо не бихме могли да разговаряме.

Извини се, че не искал да каже такова нещо, давал си само сметка колко осезателно му липсват технически опит и познания в законите на музиката; нуждал се по-скоро от напътствия и съвети, според които да продължи да работи, и затова се обръщал към мен;

след това ми предложи хонорар, който ме изненада с великодушието си.

— Не може така, господин Фолтен — казах му. — Не мога да го приема. Мога да ви дам само няколко урока, докато си намерите някой по-добър; бих могъл да ви посъветвам за този и този. — И му изредих няколко добри музиканти. — Аз се занимавам предимно с вокални произведения — рекох, — но давам и уроци. Толкова и толкова на час. Но ви препоръчвам другого, щом се интересувате от оркестрация. Аз не се занимавам с инструменти, господин Фолтен. На мене ми стига човешкият глас. Едва ли ще мога да ви бъда полезен.

— Само че на мене ми трябва тъкмо вашата помощ — рече. — За вас се твърди, че сте най-строгият и най-аскетичен музикант. На мен ми липсва именно тази огромна взискателност — каза. — Страхувам се да не би моята музикална проява да бъде прекалено анархична. Трябва да си призная, че съм малко варварин. Зная — продължи той, — че имам дори в излишък творчески сили и фантазия, но не съм сигурен дали в моята творба има нужният и строен ред.

— Не може така, господин Фолтен — казах му. — Реда вие трябва да носите в себе си. Знаете ли какво, аз ще прегледам операта ви; но не мога да ви науча на нещо, което вие не притежавате. Извинете, съжалявам, но просто не мога. Такъв библейски сюжет като Юдит — казах, — е твърде сериозно нещо, господин Фолтен. Независимо, че е апокриф. Аз съм правил опити с псалми, господине, и знам какво представлява. Трудно. Къртовски трудно.

Уговорихме се, че ще намина към него и че той ще ми изsviri основния мотив на своята „Юдит“; след това ще се споразумеем. Отидох в уреченото време; господин Фолтен ме посрещна сърдечно и ми заговори за цялостната си концепция на своята „Юдит“.

— Моля ви, не е нужно — казах му, — най-напред сюжета и после веднага започнете да свирите. Част по част, господин Фолтен. Ред по ред. Каквото няма в редовете, няма го и в концепцията.

— Както желаете — рече. — Така, най-напред е увертюрата пред крепостните порти на Бетилуй. Представете си пасторална картина и нежен любовен мотив на пастирска свирка. Утрин; девойката Юдит отива със стомна за вода.

— Пред портите ли? — казах. — Това е грешка. В укрепените градове кладенците трябва да са вътре, господине. Не може така.

— Това, струва ми се, не е толкова важно — възрази господин Фолтен. — Става дума за музиката, а не за историята. — Имаше вид на раздразнен. — След това пристига вестителят на Олоферн с тръбачи и подканя град Бетилуй да се предаде. Градът отказва. След това тръбите свирят тревога и хорът на жените нареджа пред започващата война. Това е увертуранта.

— Изсвирете ми я, ако обичате — казах. — За музиката това е даже прекалено много.

Свиреше на пиано не много чисто, но пък достатъчно сръчно. След пасажа с момичето при кладенеца спря.

— Тук ми липсва преходът към тръбачите и вестителя — извини се. — Не зная как да стигна от пасторала към тръбачите.

— Това трябва да знаете сам, господин Фолтен — казах. — Трябва да знаете какво става там. Свирете по-нататък.

Продължи да свири и сам припяваше арията на вестителя. След това отново спря.

— Сега градът отказва да се предаде на Олоферн. Това го нямам още. Сега ще дойде тревогата — каза и удари по клавишите. — И наредданията на жените.

Всичко това продължи осемнайсет минути.

— Нищо не се получава, господин Фолтен — казах. — Абсолютно нищо. Можете да го зарежете и да започнете отначало.

Той бе съвсем съкрушен и напрегнато прегълъща.

— Вие смятате, че е толкова лошо?

— Съвсем лошо — казах. — Моля да ме извините, съжалявам, но трябва да ви го кажа. Повечето ви неща са добри, но взети заедно звучат зле. Пасторалът е Дебюси; а пастирът със свирката... не, не може така, господин Фолтен. Това е пастир в стил рококо. Не можете да намесвате там рококото. Библейският пастир, господине, е бил номад с копие. Музикантът трябва да мисли. Момичето със стомната е добро, почти класическо. Чиста работа, господине; но онази свирка не се връзва с него. Има нещо фавънско. То няма място там, господине; не звучи така сериозно и чисто. Извинете, но това е просто изключено. Тези фанфари, това е Верди, „Аида“. Чудесно нещо, господине, блестящо, драматично, тържествено, но аз не бих го вмъкнал там; трябва ви нещо по-строго. Тревогата в града е лоша. Извинете, но това е веризъм, това е натурализъм, не е никаква музика. Следва хорът на

жените с думите „О, печал, о, печал!“ Много добро нещо, господин Фолтин. Изключително добро! Жалко е даже да го включвате в опера. По-добре да се остави като отделна вокална писка. На ваше място аз не бих се занимавал с опери. Операта не е чисто изкуство. Това е театър и всичко друго, взети заедно. Това не е чиста музика. А вие можете да пишете чиста музика — каквато ви е например девойката със стомната или женският хор. Не знам какво още бих могъл да ви кажа.

Слушаше и тихо докосваше клавишите.

— Może би сте прав — изрече с мъка. — В мен има толкова... Вероятно не умея достатъчно да овладявам и изглаждам...

Изведнъж стана и тръгна към прозореца. И в гръб личеше, че плаче.

— Чуйте, господин Фолтен — казах, — не може така. Не бива да плачете. Изкуството не е играчка, та да плачете за нея. Човек не бива да мисли за себе си. Не е важно какво има във вас, а какво ще направите от него. Щом искате да правите опера, правете опера; но да плачете... извинете, но не бих могъл да остана повече тук. Никакви подобни чувства, господин Фолтен. Изкуството е труд. Творчеството е труд и само труд. Хайде сега, седнете на пианото и ми изsvирете вариации на мотива от вашия пасторал. Опитайте ларго и в мажор.

Подсмръкна като дете след плач, седна послушно на пианото и удари наслука клавишите.

— Моля ви — каза, — днес не мога. Покажете ми сам как го виждате.

Не обичам да импровизирам, но изsvирих героична вариация на неговия мотив. Почти грейна от щастие.

— Не е лошо — извика. — Смятате ли, че увертуранта така може да се получи?

— Сега опитайте сам — казах му аз.

Седна на пианото и изsvири до последната нота точно моята вариация в мажор; трябва да имаше невероятна музикална памет.

— Ама така не може, господин Фолтен — казах. — Това беше моя вариация. Трябва да опитате нещо собствено.

Опита се с набръкано чело, но пак излезе същата вариация, само че този път вплете в нея и онзи противен пасторален мотив. Завъртях глава. Престана да свири и каза:

— Извинете, но днес ми липсва истинско вдъхновение.

— На вас не ви трябва никакво вдъхновение — казах. — Музиката, господине, трябва да бъде точна като науката. Вие трябва сам да знаете каква трябва да бъде. Да разсъждавате, разбирате ли? Никакво вдъхновение. Само труд.

Нацупи устни като обидено дете.

— Не мога така. Не мога да творя по сух начин.

— Жалко — казах. — На друго аз не мога да ви науча, господин Фолтен. Съжалявам, но тук няма какво повече да правя.

Очите му отново плувнаха в сълзи.

— Какво да правя тогава? — прошепна съкрушен. — Аз съм длъжен да довърша все пак своята „Юдит“.

Така по детски бе нещастен, че чак ми дожаля за него.

— Вижте какво, господин Фолтен — казах, — тогава ще направим така: аз ще прегледам цялата ви опера нота по нота и ще ви кажа къде какво е лошо и как би го написал опитният композитор. А вие след това ще се ориентирате сам какво трябва да правите, съгласен ли сте?

Съгласи се с мен и тъй започнаха уроците ми при господин Фолтен.

Описвам така подробно първия си разговор с господин Фолтен, защото от него, струва ми се, проличават няколко неща. На първо място, че той наистина обичаше музиката съдбовно и че беше побъркан от желание да напише опера; сигурно щеше да скочи от прозореца, ако някой се опита да му забрани това. На второ място, действително бе самоук и дилетант, който безпомощно висеше над задачи, с каквото съвсем лесно трябва да се справя всеки посредствен студент от консерваторията. Трето, съдейки по откъсите, които ми изsvири, притежаваше забележително и прекрасно дарование; тъкмо това още повече ме учудваше, че можеше наред с двете невероятно чисти композиции, каквото бяха онова момиче при кладенеца и женският хор, да се задоволи със съвсем банални или взети от другаде пасажи, и че изобщо не си даваше сметка каква е разликата между тях.

След първите уроци обаче стигнах до заключението, че за съжаление с господин Фолтен никога няма да се разберем. Вероятно беше от онези творци, които смятат изкуството за някаква себеизява и себеутвърждаване, за средство, чрез което неограничено биха могли да изразяват своето собствено аз. Никога не съм се примирявал с такова

съхващане; не мога да скрия, че всичко лично в изкуството ми се струва по-скоро като замърсяване на артистичната изява. Това, което е в теб, твоята същност, твоята характерност, ти самият, е само материя, а в никакъв случай не и форма; ако си творец, това е не за да размножаваш тази материя, а за да ѝ придалеш форма и ред. Винаги ми секва дъхът, когато чета в Библията: „В началото Бог сътвори небето и земята. А земята беше безвидна и пуста, и Дух Божий се носеше над водата“. Понесъл се е от отчаяние, защото материјата там е била без форма, материја безвидна и пуста. „И рече Бог: да бъде светлина! И биде светлина.“ Това трябва да се разбира като първото себепознание: материјата озънава сама себе си и с ужас се вижда в първото зазоряване; от тук води началото си всяко формиране. „Видя Бог, че светлината е добро нещо, и отдели Бог светлината от тъмнината.“ Казано е: *отдели*. Това означава разделил, разграничили и пречистил. „И отдели водата, що беше под твърдта, от водата над твърдта. И твърдта Бог нарече *небе*. И рече Бог: да се събере водата, що е под небето, на едно място, и да се яви суша. Тъй и стана. И сушата Бог нарече *земя*. И видя Бог, че това е добро.“ Тъй като после е казано, че в началото сътвори Бог небето и земята, с това е изречено, че не самото възникване, а тепърва отделянето и *въвеждането на ред* е истинското начало и божието творческо дело. Не съм тълкувател на Библията, а само музикант и това го разбирам така: в началото си ти самият, „материя безвидна и пуста“; ти самият, твоето аз, твой живот, твой талант — всичко това е само материја: в никакъв случай творчество, а само даденост. И колкото и широко да разтваряш своето аз и да изпълваш живота си, ти не си нищо повече от материја — пуста и хаотична, над която духът божи се носи в отчаяние, незнаещ къде да се спусне. Дължен си да отделиш светлината от тъмнината, за да добие материјата форма; дължен си да отделяш и разграничаваш, за да възникнат ясни контури и нещата да се разкрият пред тебе в пълна светлина, прекрасни като в деня на твоето сътворение. Твориш само дотогава, докато придаваш форма на материјата; да твориш означава да разчленяваш и отново да създаваш трайни и незаличими граници в материјата, която е безкрайна и пуста. Отделяй и пак отделяй! В противен случай този свят ще се разлее в безформена материја, над която още не се е разпростряла божията милост. Та нали още гледайки или вслушвайки се, възприемайки и познавайки, ти отделяш,

различаваш предмети или звуци; едва тепърва си длъжен да ги разграничиш чисто и ясно, строго и мъдро, щом си творец, тръгнал по стъпките божи! Отделяй и пак отделяй! Макар и творчеството да излиза от теб, все едно — неговото начало и неговият край са в самото него; неговата форма трябва да бъде така съвършено изградена, че в нея да няма място за нищо друго, дори и за самия теб; нито за твоята личност, нито за твоето честолюбие, за нищо от онова, в което се открива и опиянява твоето аз. Не в теб, а в себе си трябва да има творчеството своя ос. Всяко лошо и нечисто изкуство се поражда от това, че в него е останало нещо лично, което не е придобило форма и самостоятелност; това не е нито суша, която бог е нарекъл земя, нито събрани води, които е нарекъл море, а само кал — материя „безвидна и пуста“. Повечето от творците, както повечето от хората, само безкрайно размножават материията, вместо да ѝ придават форма; едни я бълват като адска лава, други я трупат като лепкава кал край брега на водите; и все ври и кипи земята безвидна и неизкупена, очакваща страшната и славна повеля на творчеството. Отделяй и пак отделяй! — никога не ще престане да важи и тревожи строгият закон на първия ден!

Зашото и дяволът се меси в изкуството и върши поразии; ще го познаете по това, че по природа е честолюбив и суетен. Перчи се с материията, с оригиналност или надмощие; всяка прекомерност, всяко буйство е предизвикано от неговия отровен дъх; всяка мания за величие, всяка показност се раздухва от неговата нечестива и болезнена гордост; всичко евтино, лъскаво и пошло в изкуството е само крадени дрънкулки от неговото маймунско самохвалство; всичко несвършено и недовършено е белязано с припрените следи на неговата трескава нетърпеливост и на вечното му безделие; всяка фалшива и показна форма е маска, взета назаем, с която той напразно прикрива своята отчайваща пустота. Навсякъде, където работи творецът, както и навсякъде, където човек се стреми към изява, броди злият дух, търси сгоден случай да се прояви, да те ухапе или възсадне. Тъй като той самият не може да твори, гледа да завладее тебе. За да погуби творчеството ти, да те развали и да те гризе отвътре със самохвалство и славолюбие. За да те заблуди и да не го познаеш в неговата истинска и безлика същност, той се представя за самия тебе и поема върху себе си твоите интереси. „Това съм аз — нашепва ти, — твой демон; аз съм

твоето гениално и честолюбиво «аз». Докато съм с теб, ти си велик и суверенен; ще правиш каквото ти харесва; никому няма да служиш, освен на самия себе си.“ Защото дяволът никога не настоява да служиш на него, а само на самия себе си; той добре знае защо го прави и с какво може да яхва човешките души и деяния. Неговата вечна слабост, но и вечна сила е в това, че нищо не му принадлежи; светът е божи, а нечистият дух няма в него свой дом. Той може само да руши това, което не е негово; никога не можеш да знаеш дали не се е заплел и в твоите дела; едно-единствено само не умее: да върши чиста и съвършена работа.

Слава богу, най-сетне мога да говоря само за изкуството; ала дължен бях да говоря и за бога и дявола, защото не вярвайте, ако ви казват, че изкуството е встриани от доброто и злото. Тъкмо обратно, в изкуството има място както за възвищена добродетел, така и за долна низост и порок много повече, отколкото в която и да е друга човешка дейност. Има чисто изкуство, което се стреми към чиста и съвършена работа; има изкуство, в което формата на нещата е отделена и изкупена, бих казал дори, обожествена; защото над нещата може да се носи както зрима святост, така и смътно проклятие. Това зависи само от тебе; колкото повече обичаш нещата, с толкова по-голямо старание ще проникваш в тяхната истинска, тайнствено съвършена същност. Твоето творчество не ти е предопределено, за да се изявиш в него, а за да се пречистиш чрез него, да го освободиш от самия себе си; ти нетвориш за себе си, а чрез себе си; мъчително и търпеливо се домогваш до по-добро виждане и слушане, до по-ясно разбиране, до по-голяма любов и по-задълбочено познание от това, с което си пристъпил към своето творчество. Твориш, за да опознаеш чрез своето творчество формата и съвършенството на нещата. Твоето служене на тях е служба на бога.

И обратно, има изкуство нечисто и злонамерено...

Тук свършва текстът на Карел Чапек

СВИДЕТЕЛСТВО НА ЖЕНАТА НА ПИСАТЕЛЯ

Още няколко свидетели трябваше да допълнят подробностите и да съдействуват с разказите си за изявяване края на композитора Фолтин. За съжаление, авторът не можа да ги изслуша, нито да помоли за писмени сведения. Останаха само отделни бележки на късче хартия, безмълвни като смъртта. Няколко реда с познатия скъп почерк, който е повече от лицето и повече от гласа на изгубения човек. Трудно биха доразказали те на непосветения, ако не беше трагичното щастие на неотдавнашните вечери, когато все още двама души под един покрив си говореха за своята работа.

Този, за когото пишеше Карел Чапек, беше повече от жив човек; Чапек, неразговорчивият, умееше да говори с часове за него, с пламтящи очи, с някакъв особен израз, който правеше лицето му покрасиво, когато говореше за изкуството. Затова зная толкова много за композитора Фолтин; осмелявам се обаче да допълня сведенията за него, без особени подробности, защото смятам, че след многоточието, което смъртта постави, не бива да следват много чужди думи.

Зная, че авторът искаше да остави Фолтин най-сетне да сглоби изцяло операта „Юдит“. От plagiatства, фалшификати и кражби — жалко, уродливо музикално създание, което години наред беше негова мания. На него Чапек не му даде друго, освен болезнената честолюбивост да бъде артист, човек тъй неспособен за изява още в училище, в любовта, във всичко.

— Някога може би е имало нещо в него, което толкова го е завладяло — каза ми веднъж Карел Чапек в здрача, от който вече трудно можехме да се гледаме в очите, — но го погуби голямата лъжливост, горкия; в живота той навлезе с лъжа и никога не успя да се освободи от нея. Той бе изтъкан от измамна фантазия, без никаква представа за реалната действителност, скъсал бе с нея моралната зависимост, разбиращ ли? — Как след всичко това този нещастен глупак би могъл да твори?

Естествено никой не прие операта му, колкото и да се стараеш като богат човек да отстранява препятствията и трудностите с пари, но веднъж, след като вече бе напълно съсипан и жалък, успя да си намери „свои хора“, които помогнаха на „Юдит“ да види бял свят.

Това стана така: Беда Фолтен, по това време вече смачкан и отслабнал, ходеше по кръчмите и търсеше стари и нови приятели. Плачеше, пъчеше се, дърдореше, пиеше и всекиму разправяше за своята опера. После си тръгваше без шапка, разявайки разкошната си артистична грива и тук-таме учудваше закъснелите минувачи с гръмкия разговор със самия себе си. Често се подпираше о студения зид на сградите и притискаше афектирано ръка към сърцето си; скитниците и глупациите, минаващи покрай него, му се присмиваха, защото никой не подозираше колко наистина го стягаше и болеше.

По едно време някаква весела компания се сетила за Фолтен и за „Юдит“. Какво пък, защо да не разиграят с този луд чудесна комедия, а самите те да се позабавляват. „Тази несправедливост трябва да се поправи, Фолтен! Ние ще ви помогнем да се прославите, Маestro!“

Търчеше като луд и канеше когото му падне от своя стар свят, особено тези, които някога не повярваха в „Юдит“.

Един от „добрите приятели“ осигури салон за това коварно замислено представление, някакво киностудио, където прожектират филми пред собствениците на кина; зад екрана там имаше малка сцена, едва няколко квадратни метра площ, но и без това нямаше много пари, за да може да се плати на по-голям брой хористи. Фолтин сам си осигури оркестър и певци от редиците на изпаднали артисти и начинаещи, тичаше по репетиции, държеше се за сърцето и грееше. На своята най-голяма вечер дойде с фрак, взет под наем, и няколко пъти размята с благодарност грива към първия ред, където седяха приятелите, които му бяха помогнали да осъществи това събитие. Не подозираше, разбира се, че отдавна никой не го смята за нормален човек, че е въвлечен в страшна игра, че времето го е превърнало в луд, палячо и комична фигура, в дърдорко и лъжец, мошеник и нещастник, защото лицето на всеки, колкото и дълго да се прикрива зад една или друга фраза и духовен грим, в крайна сметка лъсва пред очите на хората.

Не ще и съмнение, че операта имаше бурен успех пред поканената публика, аплодисментите и овациите извадиха зачервения

и блажен Беда Фолтен пред завесата, където той благодареше, отмятайки грива и демонстрирайки пълно нервно изтощение, предизвикано от творческото напрежение. Впери поглед с великодушна признателност към редиците на тези, които му помогнаха за този триумф, а след това и към редиците на ликуващата публика и... руменината от славата и успеха по лицето му се смениха с мъртвешка бледност.

Зашото изведнъж Беда Фолтен за първи път видя ясно, без лъжи и себеизмами своя свят такъв, какъвто в действителност изглеждаше оттук, от авансцената, стотици познати лица, които знаеше от своите чайове и музикални вечери, стотици хора, които посвещаваше в своето съмнително и нечисто дело, лица на критици, които напразно се опитваше да подкупи с изискано артистично покорство и надменност.

Голобрадата му челюст започна странно да увисва, нямаше сили да държи устата си затворена, както е прието и се полага в такъв тържествен момент, зашото ясно и отчетливо видя, че цялата тази аплодираща тълпа му се присмива. Господата от кръчмите, които си бяха организирали малко скъпо забавление, бивши приятели, които приеха поканата, за да могат до насита да се посмеят на лудия.

Неговите зрители разиграха с него същата комедия, която той играеше с тях, сега оттук този съсиран, разкрит лъжец и нещастник виждаше как взаимно се подканват да викат и да се възторгват още по-силно, виждаше подбутващи се лакти, редици лица, изкривени от насмешка, полюшващи се пред него, сякаш малката сцена бе корабна палуба в буря.

Той се промъква зад кулисите, смален от ужас, срам и отчаяние, със свито като на пребито куче сърце и с мъка, с огромна мъка диша. От залата долитат бурни подигравателни аплодисменти, няколко чифта крака даже тропат неприлично и неговото име се подема от подли и иронични гласове.

Беда Фолтен се срамува да припадне и няма сили да избяга, пък и няма накъде, тесните задкулиси са препълнени от телата на участниците в спектакъла, които го обграждат с мека и непробиваема стена.

- Викат ви, господин композитор!
- Ама идете да благодарите, Маestro!
- Излезте, Беда Фолтен!

— Излезте, Беда Фолтен — врещят омекнали гласове на жалки музиканти, които срещу няколкостотин крони са наети за тази весела комедия... излезте, подканват присмехулните им очи... покажете се на тази ревяща паплач, която е дошла да ви създаде успех, защото вие, нещастнико, цял живот не сте държали на нищо друго! Покажете се, нали най-сетне ви виждат такъв, какъвто сте, нека се порадват така, както ние тук, на които също сте много смешен!

Още няколко пъти той бе избутан пред завесата и още няколко пъти се връща при присмехулните лица на артистите. Нищо не остана от него, от стария Беда Фолтен, цялата стойка на тялото и главата издават това, косите падат пред побелялото лице по друг начин, различен от времето, когато владееше дългия си врат, потта грозно се стича по ревера на жалкия фрак и краката се огъват в коленете. Това е голямо, огромно забавление за аплодиращата тълпа и най-много се смеят, когато се хваща с две ръце за сърцето, защото до днес това чучело всичко само играеше и това тук е само комично продължение на изтощения, покорен от славата гений.

Как е възможно, мисли си Фолтен, пристегнат от сърцето и якичката, подът на сцената предателски и безсрамно се изпльзва изпод краката му. Какво стана с неговите и техните очи, че изведенъж се виждат такива, каквито са. Колко зла, жестока и предателска тълпа е публиката, чито викове и ръкопляскания пристягат с винт сърцето и гърлото му. Плаче му се като на малко дете, подпира се на фаготиста, а с другата ръка изтрива потта с мръсна кърпа и премисля кого да помоли за милост, за да спре най-сетне да излиза да се показва на тази подла и злонамерена банда в залата.

Фаготистът търпеливо поддържа изпотеното и омекнало тяло и на Беда Фолтен му остават няколко минути, за бога... Цял живот съм се бълскал и страдал, измъчвах се и плащах, за да дочакам този ден! Цял живот съм служил на нещо, което приемах за свое призвание!... Той си мисли, че подсмърча, а в същност плаче на глас, сърцето — пребито куче, се мята в страшна болка... Как е възможно, та нали това ми струва целия живот, господи, цялото това въшливо, ненужно време, което си ми предопредели!

Същата вечер „Юдит“ не се игра до края, защото Беда Фолтен полудя, нещо, което сигурно не са желали тези в залата, които отдавна го смятала за луд. Откараха го, нещастния, в Бохнице така, както си

беше, във взетия под наем фрак, и директорът на лудницата, който в бележките на автора бе отбелязан като предпоследен свидетел, трябваше да разкаже за неговата кончина. Мога само да кажа това, което знам от автора и от изповедта на госпожа Фолтинова: че след два дни умрял.

— Погребението му ще бъде прекрасно — разказваше ми гласът на Чапек в онзи последен здрач на нашия съвместен живот. — Много от познатите му ще идат да го погребат с някакво трогателно съчувствие. Знаеш ли, животът в края на краищата трябва да има и своите нещастни луди, а смъртта остава като последен божи акт, пред който хората трябва да запазят малко почит. Госпожа Фолтинова, като добродушна женица, му урежда красиво погребение, както съответствува на доброто име на семейството й. При кремацията му, към края, един известен професор от консерваторията изпълнява на орган Хендоловото „Ларго“, а съвсем в края най-добрият ни струнен квартет свири Бетховен. Това не се случва на всеки, нали?

То се знае, че ще ги попитам, как така и защо, — но още отсега, предварително, зная какво ще ми отговорят: макар да не беше артист, той изгоря в изкуството. Както се случва с много от нас: поставяме си задачи, които не са по силите ни, а това винаги ражда трагедия. И после — непременно ще каже един от тях — знаете ли, с този Фолтин се получи някак странно. Такъв плахиат, жалък тип и дилетант, но все пак в него имаше няколко зрънца. Наистина, това не е достатъчно за цял живот, твърде е малко, господине, но пред страшния съд не бива да пропадне ни една прашинка злато. А Фолтин ни оставил две в своята объркана и жалка „Юдит“. Има там едно място с много комичен текст: „О, печал, о, печал“ и после мотивът с девицата — там музиката е чиста и съвършена като светена вода. Много умувахме над тях, господине, един бог знае откъде ги е взел!

— Тези неща не ги ли съчини за него онзи Фати, когото ти оставил да умре от Паркинсонова болест?

— Да, същият. Знаеш ли, по-рано никой не искаше да признае таланта на това момче; и все пак писците му останаха, а това е най-важното. Поне заради тях погребаха нещастника Фолтин като артист.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.